

ROBERT ŠPRALJA

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

rspralja@gmail.com

PROZODIJA GOVORA ZAGLAVA NA DUGOM OTOKU

U radu su na temelju desetogodišnjih terenskih istraživanja opisane prozodijske značajke mjesnoga govora Zaglava na Dugom otoku, koji pripada srednjočakavskom dijalektu. Na to su nas dodatno motivirali propusti prethodnih istraživača, kao i munjevite promjene kojima smo svjedoci u govoru mlađih naraštaja. Stoga je istraživanje bilo primarno orijentirano na govor starije dobne skupine, posebno onih govornika koji su zadovoljavali dijalektološke kriterije. Međutim, pomno je istražen i govor srednje i mlađe dobne skupine kako bi se utvrdilo u kojoj su mjeri u njih očuvane tipične čakavske jezične crte, odnosno koliki je udio (novoštokavskih) inovacija. Zatečeno je stanje uspoređivano s ostalim dugootočkim čakavskim govorima. Prikaz je načelno sinkronijski, a prema potrebi se daju dijakronijska tumačenja.

Utvrđeno je da se govor konzervativnih govornika odlikuje čuvanjem čakavskih elemenata, ali i nekim inovacijama, koje pripisujemo utjecaju doseljenika novoštokavaca još negdje u 16., 17. st. Potonje se ponajviše odnosi na ograničenje ostvarivanja kratkosilaznoga akcenta na završnim otvorenim slogovima te na nerazlikovnost intonacije.

U skladu s očekivanjima, nekonzervativni pokazuju još jaču tendenciju regresivnoga pomicanja akcenta (npr. *o(d) tetê ti Māndê* > *o(d) tète ti Mānde*), ali i progresivnoga (npr. *učitelica* > *učitèlica*), osobito s proklitika (npr. *spôd mene* || *spòd mene* > *ispod mène*, *nâ ne* A pl. > *na níh*). U konzervativnih je uočljiva jača tendencija duljenja naglašanih vokala u starim riječima (npr. *črlěno* || *črvěno*, *četire*, *běž neje*) i, s druge strane, kraćenja, uglavnom u novi(ji)m riječima (npr. *bāger*, *klūpa* != mnogo češće *bānak*). Za razliku od konzervativnih govornika, u nekonzervativnih je upotreba prozodijskih izražajnih sredstava vrlo ograničena.

Može se reći da prozodiju zaglavskoga govora, novijega akcenatskog sustava, obilježava prožimanje arhaičnih i inovativnih elemenata.

KLJUČNE RIJEČI: *čakavština*, *srednjočakavski dijalekt*, *prozodija*, *arhaizmi*, *inovacije*, *Zaglav*

1. UVOD

Više je puta isticano kako je akcentuacija najkonzervativniji segment jezika, odnosno kako najjače odolijeva mijenama. U današnje smo vrijeme suočeni s novim izazovima, odnosno navedenu tvrdnju valja uzimati s oprezom s obzirom na veliku izloženost utjecajima s raznih strana i ubrzanim promjenama koje zahvaćaju sve jezične razine mjesnih idioma.

Čakavska je akcentuacija u mnogim govorima pokazatelj starijega naglasnog stanja i stoga je njezina važnost u jezičnoj znanosti iznimna (usp. Lisac 2009: 23). Budući da danas različiti govornici u tome pokazuju različit stupanj izvornosti, potrebno je pomno proučiti govor onih najkonzervativnijih, ali usporedno otkrivati i nove pojave i tendencije u govoru nekonzervativnih (mladih). Naglasni je sustav temelj i prepoznatljivost svakoga govora. Bilježenje najstarijega stanja na neki je način preventivna mjera jer bismo na temelju dobivenih podataka u budućnosti mogli educirati znatijeljnike, posebno ljubitelje govora svojih predaka i, tko zna, možda i revitalizirati bitna¹ stara jezična obilježja.

Govor Zaglava, najmlađega naselja na Dugom otoku², u dosadašnjoj dijalektološkoj literaturi nije sustavno opisan. U preglednoj studiji "Dugootočki čakavski govori" Finka (1977) donosi najviše potvrda iz rodnoga saljskog govora, a samo u osnovnim crtama naznačuje razlike između mjesnih govora. Ne zapaža mnoge fonološke, morfološke i sintaktičke specifičnosti, osobito u "zmorašnjanskoj" (SZ) skupini sela. Mnogi propusti u Finkinu radu posljedica su poopćavanja, a to je očito povezano i s izabranim ispitanicima, koje ne možemo smatrati reprezentativnim uzorkom.³ To se osobito odnosi na opis akcenatskoga stanja jer ono u stvarnosti nije podudarno ni u govorima jedne skupine sela (JI ili SZ). Ako se navedeni rad

¹ Leksik je najmanje bitna sastavnica jer i bez nekih leksema iz područja (negdašnjega) bavljenja (poljoprivreda, ribarstvo) jezik dobro funkcionira. Ni uz nadljudske napore ne bi ga bilo moguće rekonstruirati, budući da su nekoć primarne djelatnosti većinom zapuštene te su leksemi iz tih sfera naprosto nepoznati i nepotrebni.

² "Lokalitet 'Zaglav' na Dugom otoku spominje se mnogo prije nego li se može arhivskim dokumentima potvrditi naseljenost tog lokaliteta" (Runje 1998: 13), tj. u najamnom i kupoprodajnom ugovoru zadarskih plemića iz 1397. (Fanfogna), odnosno 1403. g. (Nassis), a 1417. g. na Zaglavu se nalaze posjedi veleposjedničke obitelji svjetovnoga plemstva Mataffaris koje daju na obradu pa je moguće da je i nastanjen početkom 15. stoljeća (usp. Runje 1998: 13). Svakako su nove migracije na zadarsko područje, izazvane turskim prodorom (osobito nakon 1468. g., a najintenzivnije od 16. st. pa sve do konca 17. st.), imale znatan utjecaj na etničke i jezične prilike na otocima. Iako se često govori o Bosancima (Bošnjacima), izbjeglice su većinom iz zadarske okolice (tada čakavci), no među njima je zasigurno bilo potomaka doseljenikā iz Bosne i Hercegovine, mahom novoštokavaca, najprije iz zapadne Hercegovine, a potom iz istočne Hercegovine (usp. Lisac 1996: 32; Lisac 2003: 50–54, 99–100; Finka 1977: 24). Kroz nekoliko naraštaja doseljeno stanovništvo pomiješalo se sa starosjedićkim (čakavskim) i u određenoj mjeri utjecalo na njegov govor, osobito akcentuaciju, što ćemo vidjeti kasnije u ovom radu, "(...) ali budući da novi doseljenici nisu dolazili u većim i kompaktnijim skupinama, nisu mogli bitno izmijeniti osnovnu strukturu starinačkoga dugootočkoga stanovništva i znatnije poremetiti čakavski govor starinaca" (Finka 1977: 24).

³ Tako je jedan od zaglavskih ispitanika slovio kao seoski "mudrijaš", "diplomat", a slično je primijetio i Zlatko Vidulić za žmanske (i priopćio nam to usmeno). Nesrazmjer je i u broju ispitanika (u Salima čak sedam, u Zaglavu i Žmanu po dva, a u ostalim selima samo po jedan). U Salima je Finka ispitivao nešto žena, a u ostalim selima samo muškarce (usp. Finka 1977: 13–14). Očito je sa svojim obavjesnicima radio kao s "ispitanicima" (kako ih i sam naziva) u punom smislu riječi, odnosno nije snimao ili na papir bilježio slobodni govor (osim u Salima).

dosad smatrao besprijekornim, krajnje je vrijeme da se stanje dubinski preispita. Na to, uostalom, poziva i sâm autor: "(...) Zato će mnoga dijalekatska pitanja trebati ostaviti bližoj ili daljoj budućnosti i budućim istraživačima." (Finka 1977: 7).

Finka je objavio i "Pogled na čakavski govor sela Zaglav" u monografiji *Zaglav* (1998. g.), gdje tek sumira općepoznate podatke objavljene u "Dugotočkim čakavskim govorima" te donosi popis riječi u kojem, nažalost, ima dosta pogrešaka. Zbirku pjesama *Sûncazâpâd*, napisanu najvećim dijelom na idiomu ovoga mjesta, kao srednjoškolar (2010. g.) objavio je autor ovih redaka (vidi Špralja 2010). Isti, također, godinama prikuplja građu za rječnik.

2. METODOLOGIJA

Građa korištena u ovom radu⁴ ekscerpirana je iz korpusa bilježaka i diktafonskih (i video-) snimaka s terena, napravljenih tijekom dijalektološkoga istraživanja koje u Zaglavu provodimo još od 2006. godine, a u ostalim dugotočkim selima od 2012. do danas.⁵ Informanti su "ispitivani" vođenim razgovorom (intervjuom), ali se najčešće bilježio ili snimao govor u svakodnevnim (raz)govornim situacijama, obično bez znanja "ispitanika" da je njihov govor podvrgnut istraživanju.

Sve potvrde koje donosimo u radu autentične su, odnosno više su puta izgovorene u spontanom govoru, a one koje su nam se činile nepouzdanima (iz raznih razloga) provjerene su kod barem tri osobe. U tu svrhu, ali i radi usporedbe s ostalim dugotočkim govorima, izrađivani su posebni dijalektološki upitnici.

U radu je primijenjena standardna dijalektološka transkripcija.⁶ Potvrde su akcentuirane i navedene u kurzivu, a tumačenje je teže raspoznatljivih značenja u polunavodnicima, običnim slovima. Ukoliko je riječ višeznačna, značenja su striktno međusobno odijeljena točkom sa zarezom. Navedene su sve poznate nam varijante (na svim jezičnim razinama), odnosno značenjski ekvivalenti (npr. *kuntènat* || *zadovòlan*). Oprimjerenja (primjeri upotrebe) međusobno su odijeljena točkom sa zarezom. Gdje god je bilo potrebno, u zagradama je navedena frekvencija upotrebe (kratica: "rij.", "vrlo rij.", "češće", "najčešće"), stilska upotreba (npr. "fig.", "šaljivo"), pripadnost idiolektu, tj. individualna uporaba ("pojed."), a posebno su istaknute novije primljenice ("novo", "novije" *opr.* "starije", "izvorno"). Oznake

⁴ Riječ je o prerađenom dijelu diplomskoga rada "Fonologija govora Zaglava na Dugom otoku", koji je izrađen pod mentorstvom prof. dr. sc. Josipa Lisca i obranjen 25. veljače 2016. g. Rad je posvećen Danici Čuki (po zâglavsku: *Dànici Čûkinoj*) (26. 7. 1926. – 29. 11. 2014.), koju je autor volio poput majke, a ona njega kao rođenoga sina. Ona ga je odgojila i od nje je i naučio ovaj prekrasan govor. Neka joj je vječna slava i hvala!

⁵ Usto, napominjemo kako u ovu svrhu nije bilo moguće iskoristiti svu prikupljenu građu iz razloga što je velik broj neobrađenih snimki, a rukopisna građa koja nije digitaliziran, vrlo je opsežna i "nepregledna".

⁶ Izdvajamo samo foneme koji su bilježeni posebnim grafemima. **Vokali:** *ə* – tzv. "šwa", ni prednji ni neprednji glas; *y* – "široki" glas tipa *i*, s oslabljenom prednjom artikulacijom; **Sonanti:** *ŋ* – sliveno *nj*, glas koji se obično piše kao *nj*; *l̥* – sliveno *lj*, glas koji se obično piše kao *lj*; **Šumnici:** *tʰ* – bezvučni palatalni ploziv; *dʰ* – zvučni palatalni ploziv; *h* – velar *h* (koji se u stručnoj literaturi često bilježi znakom *x*) (usp. Lisac 2009: 9–10). Glasovi s oslabljenom artikulacijom označeni su u eksponentima (npr. ostvarivo je *jâ_govòrij* || *jâ_govòrij* i sl. || *jâ_govòrij* || *jâ_govòrij*, *des'tâk* || *des'êtâk*, *kap'tâŋ* || *kapitâŋ*). Nazalnost (znak *˘* ispod vokala ili *ŋ*) zbog tehničkih poteškoća ne običavamo bilježiti, iako je u konzervativnih govornika izrazita (npr. *grûŋ*, *jâ_saj_sâŋ*, *Stâŋko*, *tijda*).

"A:" i "B:" označavaju sudionike dijaloga. Korištene su standardne gramatičke kratice. Romanizmi su označavani kraticom "rom."⁷ Korištene su i kratice naselja⁸ ili skupine dugootočkih naselja⁹ u kojima je zabilježena potvrda.

U istraživanju su zastupljene sve dobne skupine, s tim da je najveća pozornost posvećena govoru starije dobne skupine. Razlikujemo konzervativne govornike od nekonzervativnih. Pod *konzervativnim* govornicima (koje uglavnom nazivamo *stariji*, a kadšto i *izvorni*) razumijevamo upravo one govornike čiji se govor odlikuje izvornošću (čuvanjem staroga stanja) na svim jezičnim razinama. Konzervativni danas imaju uglavnom preko osamdeset godina¹⁰, a od mladih se (manje od 40 godina), bez pretjerivanja¹¹, konzervativnim govornicima može pribrojiti jedino autor ovih redaka (rođen 22. 1. 1992. g.), koji je, igrom slučaja, odgojen u obitelji u kojoj se najbolje umije govoriti *po starinsku* i koji unatoč obrazovanju, medijima i dr., govori onako kako je u svoje dane naučio od najstarijih živućih. Naravno, ovo je izvanredan slučaj, odnosno kod ovoga je govornika presudna briga i svijest o potrebi za očuvanjem izvornoga govora. Ostali su govornici srednje konzervativni ili nekonzervativni.

Glavni su informanti iz Zaglava Danica Čuka (26. 7. 1926. – 29. 11. 2014.), Zorka Špralja, rođ. Čuka (4. 7. 1934.) i Petar Špralja (11. 4. 1931.). Oni su ujedno i najkvalitetniji izvorni govornici s kojima smo se susreli i među najboljima na čitavom otoku. Četrdesetak ostalih informanata konzultirali smo uglavnom kako bismo razriješili neke nedoumice (koje većinom prelaze okvire ovoga rada), a govor desetak njih smo i snimali. Mnogo smo slušali i govor mladih, no njega je teško obuhvatiti ovakvim radom, budući da se zapažaju brojne individualne crte, odnosno stupanj čakavnosti, odnosno štokavnosti dosta varira od govornika do govornika. Ovdje ne navodimo imena informanata iz ostalih naselja.

3. TON I SILINA

3. 1. INVENTAR

Prozodijski (naglasni) sustav zaglavskoga, kao i ostalih dugootočkih govora¹², sastoji se od dvaju naglasaka (˘, ˘), prednaglasne duljine i kračine. Ukinuta je opreka

⁷ Etimologija riječi oslanja se na priloženu literaturu: Jernej 2005, Boerio 1867 i *Hrvatski jezični portal (HJP): Rječnička baza*.

⁸ U ovom su radu korištene sljedeće kratice: D (Dragove), S (Sali), So (Soline), Z (Zaglav).

⁹ JI skupina (etnik /pl./: *Jüžane*) = jugoistočna skupina naselja (*Sâle* /hrv. stand. *Salil*, *Zâglav*, *Žmân*, *Lâka*); SZ skupina (etnik /pl./: *Zmôrašñane*) = sjeverozapadna skupina naselja (*Sâvar* || *Sâvar*, *Bŕbîn*, *Drâgove*, *Božâva* || /u govoru *Jüžanov*/ *Božâva*, *Sòline*, *Verôna* || /u govoru *Jüžanov*/ *Verunît* || *Verunît*, *Pòle*, *Vèli Rât* || *Veli Rât* || /u govoru *Jüžanov*/ *Vèli Rât*).

¹⁰ Međutim, i oni se razlikuju po stupnju izvornosti. Ima pak govornika srednje dobi koji su po mnogim jezičnim značajkama konzervativniji od nekih starih. Isto tako, čak ni najkonzervativniji, primjerice, ne govore redovito *bin* (stari čakavski kondicional 1. l. sg.), već često *bih* ili *bi*, dok ima mladih, nekonzervativnih govornika koji redovito govore *bin* (moguće pod utjecajem susjednoga saljskog, u kojem je beziznimno *bin*).

¹¹ Osim u mjeri u kojoj nije duboko povezan s negdašnjim načinom života, pa time, na dubinskoj razini, ni sa starim poljoprivrednim i ribarskim nazivljem. Naravno, nije *izvoran* u mjeri u kojoj su njegovi predci, iz prostoga razloga što je njegova percepcija svijeta gotovo iz temelja drugačija; moderan način života, ma koliko mu se odupirali, prije ili kasnije uzima svoj danak.

između \sim i $\hat{}$ (prijelazom \sim u $\hat{}$).¹³ Isključivo u stilski snažno obilježenim iskazima ponekad se može javiti akut¹⁴ (npr. *Mi smo šōldi dāli. Šōldi, šōldi zā ħul!*; A: *Ōno t'e vīše durāti. B: Pē pūti!*). Dakle, budući da u neutralnim iskazima izostaje, a kao stilsko obilježje nije fonološki razlikovan (usp. Langston 2015: 55), može se reći da je akut eliminiran iz sustava¹⁵, što je otklon u odnosu na starohrvatsko naglasno stanje (usp. Lisac 2009: 23).

¹² Jedino je u dragovskom u najstarije govornice (uglavnom u stilski neutralnom iskazu) registriran akut (*ōca, ūla* lčešće *ūlal, t'ūka* < *t'ūk/* li *t'ūkāl, zīma* lčešće *zīmāl, rādu, na svitū* li *na svitūl, poviti, lāčan* 'gladan' /uz *lāčan/* i dr.). No, s obzirom na to da je ista osoba te riječi izgovarala i drugačije, to nije osobito relevantno. Usto, neki primjeri ukazuju na prenošenje akcenta s ultime na penultimu (< *ocā*; < *zīmā*; < *svitū*), a to je relativno novija pojava pa govorimo o neoakutu. Finka je 1955. g. akut registrirao također samo u D, i to samo u jednom primjeru G sg. < *otāc* (*ōca*) (usp. Finka 1977: 81).

¹³ To za dugotočke govore ustanovljuje već Hrste 1948. g., kao i Finka 1955. g. (usp. Finka 1977: 29).

¹⁴ U najtemeljitoj i najnovijoj studiji o čakavskoj prozodiji Keith Langston na temelju fonetske analize naglasnih sustava nekih sjeverozapadnih čakavskih govora priklanja se onim opisima koji tumače akut kao temeljno ravan, a ne uzlazan naglasak (usp. Langston 2015: 71). Naš je akustički utisak identičan, no, naravno, nemamo namjeru pridavati tomu ni približno jednaku dokaznu vrijednost. Važno je upozoriti kako smo primijetili kako danas mnogi (čak i jezični stručnjaci) miješaju akut s dugosilaznim, pa i produljenim (nazivanim i poludugi ili tromi) naglaskom ($\hat{}$), koji nastaje duljenjem vokala u nezavršnim otvorenim slogovima (koji se, npr., na Dugom otoku čuje u sjeverozapadnoj skupini, a nešto slabijega intenziteta /samo na *a/* i u Žmanu) (npr. *kopāti, jāma, tāmō, prīznati, ĩskra, svitli* 'svijetao', *mīsliti, dūplo, ūsko*; kadšto i na ultimima: npr. *jenā, ženā*). Iako se "čakavski akut ne realizira nužno jednako u svim govorima, kao ni u različitim fonetskim okolinama unutar jednoga govora" (Langston 2015: 54), to nipošto nije opravdanje za, slikovito rečeno, "hiperakutizaciju." Mnoge "zavede" sāmō staro akcenatsko mjesto u primjerima poput *vodē, kračūn* ili sl., kao i specifična (ponekad "pjevna") kvantiteta u *kopāti*. Upozoravamo i kako smo primijetili da neki gluhbi govornici (i mlađi i stariji!) izgovaraju nešto što neodoljivo podsjeća na akut (pa bismo još usto mogli pomisliti, ukoliko je osoba stara i odavna gluha, da je to idealan primjer budući da nije mogla "pokupiti" noviji akcent), no naravno, to nema veze s akutom. Mi smo se slušajući govor izvornih govornika Neviđana i Bibinja upoznali sa stvarnom prirodom akuta u tim govorima i možemo pouzdano tvrditi da se razlika veoma dobro zapaža i da se produljeni (dugotočki) akcent ($\hat{}$) bitno razlikuje od čakavskoga akuta (\sim) (što potvrđuje i Finka /1977: 69/). To ne možemo (osobno) tvrditi za bračke i hvarske govore jer ih nismo imali prilike čuti, no drugi su utvrdili da je $\hat{}$ (produljeni akcent) u tim govorima zaista postao fonetski jednak \sim (akutu) (usp. Langston 2015: 34; Šimunović 2009; Kapović 2008b: 11).

¹⁵ Lisac (2009: 105–106) definira *govore sa starijim akcenatskim sustavom* kao idiome koji su u stanovitijoj mjeri ili u potpunosti izgubili akut. Dijeli ih u tri skupine: govori u kojima se akut realizira izvan ultime, potom govori bez akuta, ali s mogućnosti realizacije akuta kao stilogenoga elementa, te govori koji su u potpunosti izgubili akut. Dugi otok svrstava u treću skupinu, no netom navedeni primjeri pokazuju da bi ga ipak trebalo uvrstiti u drugu skupinu, suprotno Finkinim tvrdnjama (vidi Finka 1977: 73), koje su protuslovne samima sebi usporedimo li ih s napisanim na drugom mjestu (vidi Finka 1977: 75). Štoviše, neki govornici u Dragovima (i jedan povratnik iz Amerike u Brbinju) pokazuju kako je akut dokasna bio živ (ne samo kao stilsko sredstvo!). Iz Finkina rada, kao što rekosmo, nije baš lako razabrati misli li da se akut javlja kao ekspresivno sredstvo ili ne (usp. Finka 1977: 72, 73, 75) i čuje li se još uopće (u to vrijeme) u dugotočkim govorima (usp. Finka 1977: 67). I, konačno, zaglavski i žmanski govor (a sudeći po vladajućim tendencijama, uskoro u potpunosti i luški), za razliku od svih ostalih dugotočkih govora, svrstavamo u *novije akcenatske sustave* jer je u njima (osim gubitka akuta) došlo do djelomične promjene stare distribucije akcenta, odnosno ograničenja na otvorenoj ultimima (govori se npr. *ogān, divōjka, krařica, glāđān* /u Žmanu i novije: *gladān/*, *prorōk* //rij./ *prorōk* //novijel/ *prōrok* lž. r. *proročāal, svidōk* // *svidōk, zabādāti* /u Žmanu i novije: *zabādātil, iskāti* /u Žmanu i novije: *iskātil, čēkati, mīsliti, pētē* G sg., *s pētūn* I sg., *pēt* G pl., *petāmi* D, L, I pl., *mēsto, zaik, krūb*; Ali: *pēta* N sg., *pēti* D, L sg., *pētu* A sg., *pēte* N, A pl., *dīte, sēstra, māgla, dūša, sēlo, glāva, kōza, ōfca* u Žmanu ob. *ōfca, svēga* /a ne *svegā / svegāl, (o) tōga* /a ne *(o)togāl* itd.) (usp. Lisac 2009: 106). Od zanimljivih mjesnih razlika izdvajamo, npr.: gl. p. r. ž. r. sg. *ūmre, ūmřla* (Zaglav, Luka) : *umrē, umřla* (Žman); *Dānica* (Zaglav, Žman) : *Danica* (Luka); odrični oblik prez. < *biti*: *nīsān* (Zaglav, Žman) : *nīsan* (Luka), odnosno potvrdni *jesān* (Zaglav, Žman) : *jēsan* (Luka).

3. 2. RAZLIKOVNA PROZODIJSKA OBILJEŽJA

S obzirom na činjenicu da akut, prozodem svojstven tipičnim čakavskim govovima, izostaje, a ne javlja se ni dugouzlazni (štokavski) akcent (´)¹⁶, lako je zaključiti da su u prozodijskom sustavu ovoga govora relevantni dužina (kvantiteta) i mjesto naglasaka (iktus), ali ne i *narav tona* (intonacija, ton). Dakle, ne postoje minimalni parovi (opozicije) po tonu (usp. Langston 2015: 51–52). Značenje nekih riječi moguće je razabrati jedino u govornom kontekstu (vidi *Tablicu 5*). Ni intonacija kratkoga naglasaka nije razlikovna (nema ` akcenta); ovaj je prozodijski sustav sačuvao starinu zadržavši jedan kratki naglasak u naglasnom inventaru. Kratki su slogovi u opreci jedni prema drugima samo kao naglašeni ili nenaglašeni (npr. *Čã govòriš?* opr. *T'ùti ga čã govòri!*) (usp. Langston 2015: 51). U štokavskim sustavima, osim tona, i zanaglasna duljina ima razlikovnu funkciju; ovdje je i ona ukinuta (vidi *Tablicu 4*, posebno primjer *gori*).

Čakavski prozodijski sustav s fonološkom distinkcijom kvantitete i iktusa u nastavku prikazujemo prilagođenom tablicom iz Langstonove studije (*Tablica 1*). Također, prikazujemo ga i nekim primjerima minimalnih parova (opozicija) po kvantiteti (*Tablica 2*), po mjestu iktusa (*Tablica 3*), odnosno po obama navedenim obilježjima (*Tablica 4*) da bismo na koncu dali pregled parova ekvivalentnih po svim trima obilježjima (*Tablica 5*).

Tablica 1. Prozodijski sustav zaglavskoga govora

Dugi	+		-	
Naglašeni	+	-	+	-

Tablicu je izradio Robert Špralja prilagodbom tablice u Langston (2015: 51) (autor tablice: Keith Langston)

Tablica 2. Opozicije po kvantiteti

<i>br̕ga</i>	‘br̕ga’ (im.)	<i>br̕ga</i> ¹⁷	‘br̕ga’ (u službi priloga)
<i>č̕sto</i>	‘izravno; potpuno’ ¹⁸	<i>č̕sto</i>	‘č̕sto’
<i>dòkle</i>	‘dok’ (veznik)	<i>dòkle</i>	‘do kad; do kud; odakle’
<i>mâst</i>	‘mošt’	<i>mâst</i>	‘mâst’
<i>mòre</i> <i>mòre</i>	(prez. 3. l. sg. < <i>mòt’i</i>) (G sg., NAV pl. < <i>mòra</i>)	<i>mòre</i>	‘mòre’
<i>poštivàti</i>	‘posložiti’	<i>poštivàti</i>	‘poštovati’
<i>rāno</i>	‘rāno’ (prilog)	<i>rāno</i>	‘rānō’ (prid.)
<i>sediti</i>	‘sjediti’	<i>sēditi</i>	‘sijedjeti’

¹⁶ Jedino, vrlo rijetko, u posebnim govornim prilikama (kao i kratkouzlazni /ˈ/ i akut /˘/), no to nije dovoljan razlog da bismo te akcente uvrstili u sustav (kao neovisne prozodeme). O pojavi tih akcenata, ali i duljine iza akcenta, pisao je Finka (1977: 72–74). Međutim, barem u današnje vrijeme, zanaglasna duljina u saljskom govoru može se čuti i u posve stilski neutralnom govoru.

¹⁷ Npr. A: *Br̕ga mēne*. B: *Ni(n) te br̕ga?!*; Registrirano je i *čã br̕gē!* ‘što ima veze!’ (usp. D: *čã br̕gã*).

¹⁸ Npr. 1. ‘izravno, jasno, *otvoreno*’ (...), *č̕sto t’u ti r̕t’i*; 2. ‘potpuno, nedvojbeno’ *Tò je č̕sto, zã me, vãko* ‘to je bez sumnje, po mom mišljenju, ovako.’

<i>stàti</i>	‘stàti’	<i>stâti</i>	‘stajati’
<i>stàti se</i>	‘ustati’		
<i>ukorîti</i> ¹⁹	‘uputiti prijekor’	<i>ukôrîti (se)</i>	‘okorjeti (se), otvrdnuti’
<i>valâti</i>	‘váljati (<i>vřiditi</i>)’	<i>vâlâti (se)</i>	‘váljati (se)’
<i>zâstava</i>	‘zâstava’ (novo) ²⁰	<i>zâstava</i>	‘zapremnina; površina’

Tablica 3. Opozicije po mjestu iktusa

<i>dřži</i> (<i>dřž</i>)	(imp. < <i>dřžâti</i>) ²¹	<i>dřži</i>	(prez. 3. l. sg. < <i>dřžâti</i>)
<i>fâliti</i>	‘pogriješiti; nedostajati’	<i>fâliti</i>	‘hvaliti’
<i>hîtiti</i>	‘baciti’	<i>hîtiti</i>	‘hitati, žuriti’
<i>jâram</i>	‘tlačenje, ugnjetavanje’	<i>jârâam</i>	‘poprečna greda za koju su pričvršćena vesla (dem. <i>jarmît</i>); dio opreme za oranje’
<i>jûga</i>	‘jûga’ (G sg. < <i>jûgo</i>)	<i>jugâ</i>	‘jûga’ (N pl. < <i>jûgo</i>)
<i>kobôgda</i>	‘akobogda’ (prilog)	<i>ko Bôg dâ</i>	‘ako Bog dâ’ ²²
<i>kônac</i>	‘konacâ’ (G pl.)	<i>konâc</i>	‘konac’ (N sg.)
<i>kôta</i> (ž. r.)	‘mjera za kuhanje rakije’	<i>kotâ</i> (m. r.)	‘kotao’ (1 <i>kotâ</i> = 1 <i>kôta</i>)
<i>mêsta</i>	‘mjêsta’ (G sg. < <i>mêsto</i>)	<i>mestâ</i>	‘mjêsta’ (N, (A) pl. < <i>mêsto</i>) ²³
<i>pîtati (na)</i>	‘pîtati, hraniti’	<i>pîtâti</i>	‘pîtati; prositi curu’
<i>přlêtiti</i>	‘preživjeti ljeto’	<i>přletîti</i>	‘preletjeti’
<i>sâlam</i>	‘psalam’	<i>salâm</i>	‘salâma’ (novo)
<i>slômite (se)</i>	‘slomite se’ (prez. i imp. 2. l. pl.)	<i>sloimîte (se)</i>	‘slomit će se’ (futura I. 3. l. pl.)
<i>smîriti</i>	‘pogoditi (čime), udariti’	<i>smîriti (se)</i>	‘smîriti (se)’ (češće: <i>umîriti /se/</i>)
<i>škôditi</i>	‘(+ D) štetno djelovati, ûditi’	<i>škodîti</i>	‘(+A) utjerati dug, dobiti natrag’

¹⁹ Najčešće se govori (*o*)šcovâti || ošvânîti || okêfati (*dâti kěfu*) || obruškinâti (*dâti bruskin*) || dâti špântu || povîti štêne (*i pištulu*) / evand’êle || ofřiti || obrûžiti, i dr.

²⁰ Starije je *bandira* || (ob. svatovski) *bârjak*.

²¹ Neke potvrde koje čuvaju staru opoziciju zanimljive su jer se usporedno s njima javljaju novi likovi, npr.: *čini* gl. p. r.: *čini* || *čini* prez., 3. l. sg.: *čini* imp. (< *čini*); *uči* gl. p. r.: *učî* || *učî* prez., 3. l. sg.: *učî* imp. (< *učiti*). U imperativu je, dakako, došlo do regresivnoga pomaka. Isto je i sa *sušiti* || *šušiti*, *trošiti*, dok je npr. od *graditi*, *hrâniti*, *zvôniti* drugačije (u prez. je "pobijedila" novija konjugacija). Npr. *zvoni* gl. p. r.: *zvôni* prez., 3. l. sg.: *zvôni* imp. Od *mučati* je: *mûča* gl. p. r.: *mûči* || *muči* prez. 3. l. sg.: *mûči* || *mûč* imp.; od *kasniti* (prema istom obrascu i *gûbiti*, *hrâniti*, *platiti*, *pustiti*, *graditi*, *smastiti*): *kasni* gl. p. r.: *kâsni* prez. 3. l. sg.: *kâsni* imp.; od *mřziti*: *mřzi* gl. p. r.: *mřzi* prez. 3. l. sg.: *mřzi* imp.; od *slomiti*: *slomi* gl. p. r.: *slômi* prez. 3. l. sg.: *slômi* imp. (usp. Kapović 2008b: 17–19).

²² Npr. *Ūn t’ê kobôgda bânuti čas po čas.*; A: *Ôř’eš ozdrâviti?* B: *Aaa... Ko Bôg dâ.*

²³ Ipak, ova je opozicija poprilično nestabilna (sve se češće čuje samo *mêsta*). *Mestâ* se najbolje čuva u *na mestâ* ‘mjestimično’.

<i>ūditi</i>	‘ūditi, štetno djelovati’	<i>uditi</i>	‘udjenuti’
<i>vrīmena</i>	‘vrēmēna’ (G sg. < <i>vrīme</i>)	<i>vrīmenā</i>	‘vremēna’ (N pl. < <i>vrīme</i>)
<i>žīnska</i>	‘ženska osoba’ (im.)	<i>žīnskā</i>	‘ženska’ (prid.) ²⁴

Tablica 4. Opozicije po kvantiteti i mjestu iktusa

<i>gōri</i> ‘gōri’ (D, L sg. < <i>gōra</i>)	<i>gōri</i> ‘gōri’ (komp. < <i>slāb</i> <i>arijāv</i> <i>nēdobar</i>)	<i>gōri</i> ‘gōre’ (opr. <i>dōli</i>)	<i>gori</i> ‘gōri’ (prez. 3. l. sg. < <i>goriti</i>)
<i>ōštar</i> ‘oštar’ (G <i>ōštrōga</i>)	<i>ōštar</i> ‘jug’ (G <i>ōštra</i>)	<i>ōštār</i> ‘ōštār, krčmar’ ²⁵	

Tablica 5. Ekvivalencije po intonaciji, kvantiteti i mjestu iktusa

<i>dān</i>	‘dān’ (im.)	<i>dān</i>	‘= <i>dādin</i> ’ (prez. 1. l. sg. < <i>dāti</i>)
		<i>dān</i>	‘dān, dāt’ (gl. p. t. < <i>dāti</i>)
<i>krepān(i)</i>	‘uginuo’ (prid.)	<i>krepān</i>	‘krepam’ (prez. 1.l.sg. < <i>krepāti</i>)
		<i>krepān(i)</i> (rij.)	‘(odjeća od <i>krēpa</i> (fine tkanine)’ (prid.) (rom.)
<i>lūk</i>	‘bijeli lūk, češnjak’	<i>lūk</i>	‘lūk (oružje; <i>lūk i strēla</i>) (nova riječ!’)
<i>pāsti</i>	‘pāsti’ ²⁶	<i>pāsti</i>	‘pāsti’
<i>sūd</i>	‘posuda’	<i>sūd</i>	‘sudnica, sudište’
		<i>sūd</i>	‘jug’ (novo, rij. /samo u kontekstu smjera puhanja vjetra/ pod utjecajem pomorske škole)
<i>svītlo</i>	‘svjetlo’ (im.)	<i>svītlo</i>	‘svijetlo’ (prid.)
<i>rēditi (se) (u)</i>	‘(u)réditi (se)’	<i>(u)rēditi (se)</i>	‘nanijeti ili zadobiti blažu ozljedu’

²⁴ Npr. *Sāmo pīzde žīnskē je pokotila*. Međutim, navedena opozicija nije baš stabilna, pa se i od starijih može čuti *žīnska / žēnska glāva* ‘žena, ženska osoba’, *žīnska māja* ‘ženska majica’ i dr. Dodajmo da nema akcenatskih opreka u *muški* ‘muškarac (*muškā glāva, čovik*)’ i *muški* ‘muški’ (pridjev).

²⁵ Koristi se samo u \diamond *čīniti kōnat bez oštāra* ‘praviti račun bez krčmara, odlučivati iza leđa onoga koga se tiče ili koji odlučuje’ te \diamond *bez oštāra* ‘nepromišljeno; bezveze’.

²⁶ Saljani govore *pāsti* ‘pāsti’, a nerijetko i za ‘pāsti’ govore jednako. Zaglavci su o tome smislili rugalicu (igru riječi): *U grādu t’e pāsti rīva (= u grādu t’e pās ti rīva* ‘u gradu će pasti riva / u gradu će *pas ti gura*’).

3. 3. DISTRIBUCIJA I IZGOVOR

Naglasak je slobodan, što znači da može biti na bilo kojem slogu u riječi. Ipak, postoji ograničenje pojavljivanja naglaska na ultimi, odnosno nema kratkosilaznoga naglaska na završnim otvorenim slogovima (usp. Langston 2015: 134–145).²⁷ Pritom se, dakako, misli na višesložice (usp. *svě, dnò, zlò*). To je posljedica regresivne metatakse (pomicanja) akcenta (pri čemu je akcent u pravilu²⁸ dug ukoliko dolazi na mjesto nenaglašene duljine) (npr. *zěmļa, dīca, vòda, glāva, mlīko, jāpno* (|| /starijel/ *jāpān*), *srēda, težāka* G sg., *mūlca* G sg., *lipòta, postòli, kòrii* N pl.) ili pak duljenja (npr. *jesū, nisū, jenū* /pojed./ || *jěnu, vrīmenā* N pl., *jugā* N pl., *īmenā* N pl., *olovnā* /mlađi: *òlovnal* 'olovna', *šūvernā* /mlađi: *šūvrēnal* 'plutena', *starji* /mlađi: *starjīl* 'stariji', *luskī* 'ljudski, kako treba', *sud'ē, sud'ā* G, *hrebļē, hrebļā* G /zb. im. < *hrēb* 'deblo', *vrāštū* || *vraštū* || *vragulijal* 'vragolija', *vražji, fratarskī, komō* 'komoda' /rom./, *miļē* 'ukrasni čipkasti stolnjak ili podmetač' /rom.?, *miļā* N pl., *tļlulū* 'uzvik /pri rujanju/; glupan' /rom./, *kanū* 'kanu, uski čamac' /novo, pojed./), a ponekad su na snazi oba čimbenika (npr. *ōca* G sg., *čļļēna*). Zanimljive su neke pojedinačne iznimne potvrde starijega stanja.²⁹

Slogotvorno je *r* isključivo kratko (npr. *čřv, křv, přst, đřv* G pl., *strñūti* 'protrnuti; utrnuti').

Kratkosilazni akcent (") izgovara se drugačije nego u susjednom saljskom govoru. Saljski je " brži i izrazito odsječan, a katkad za njime slijedi svojevrsna zanaglasna duljina.³⁰ Budući da se Saljani po intonaciji govora (preciznije: akcenatsko-ekspiratornoj rečeničnoj liniji³¹) veoma razlikuju od svih ostalih Dugootočana, dok su među ostalima razlike neznatne, pretpostavljamo da je to posljedica snažnoga talijanskog utjecaja. Talijani su naselili saljski Porat negdje u 16. st., a potpuno su asimilirani (pohrvaćeni) tek u 19. st. (usp. Finka 1977: 26–27). Ne bi li dočarali način govora Saljana, u nedostatku stručnoga izraza mogli bismo upotrijebiti domaći izraz *skòsañe* 'trzanje' jer uistinu tako zvuči, kao i talijanski. Čak ni u Zaglavaca koji govore brže ne realizira se takav " akcent niti približno slična govorna intonacija.

²⁷ "Ovo [ograničenje naglaska na kratkim završnim otvorenim slogovima, op. a.] najšire je rasprostranjeno ograničenje koje se javlja u čakavskim govorima. Potvrđeno je u srednjočakavskim govorima u unutrašnjosti Hrvatske i u Istri, u mnogim jugoistočnim čakavskim govorima u dalmatinskom priobalju i u Istri, kao i na otocima Prviću, Zlarinu i Žirju te u nekim govorima na Šolti i Čiovu." (Langston 2015: 135).

²⁸ Neke iznimke navodimo u 3. 5.

²⁹ *Mřtva* (G *mřtvē*) ima A sg. *mřtvu*. Ipak, dva smo puta registrirali A sg. *mřtvū* (npr. *Da su ju nāšli mřtvū*). Također, L sg. od *brōd* glasi u *brōdu*, no registrirali smo i u *brodū*. A sg. od *vřša* glasi *vřšu*, no jednom smo čuli i *vřšū*. Još ima govornika koji čuvaju stariji A. sg. od *ōva, ōta, ōna* i *jēna* (*ovū, otū, onū, jenū*). Ne posve konzervativna govornica (koja je dosta boravila u Vodicama, pa ponekad govori npr. i *cvit*) izgovorila je oblike *krīlā, crīvā* (inače: *krīla* 'vrsta suknje', *črīva*). U jedne govornice koja je udana u Žman registrirali smo *tetā, ustā* (inače: *tēta, ūsta*).

³⁰ Upravo ta duljina, zajedno s prethodnim brzim, "oštrim", "odrešitim" " akcentom daje prizvuk prepiranja, *skòsañe* saljskom govoru i zbog toga ćemo Saljanina lakše prepoznati po govoru nego sve druge Dugootočane (koji su međusobno veoma slični po intonaciji). Saljski primjeri: *Litra ūla je bila tri kila grāhā;* *Pē gōdī:n ; Jā govōrī:n* (...), (*Ne*) *mōrē:n* itd. Uočili smo kako se duljina u saljskom javlja u posve neutralnim iskazima. (Napomena: dvjema točkama iza duljine ovdje označavamo takav osobit tip duljine u saljskom).

³¹ Ovaj termin koristi Finka (1977: 75), no ne primjećuje da saljski govor po tome snažno odudara od ostalih dugootočkih govora.

U zaglavskom se govoru u starijih govornika (u nekih rjeđe, u nekih gotovo beziznimno) ostvaruje varijanta "akcenta koju bilježimo znakom " jer je kvantitetom između "normalnog" kratkosilaznog (") i produljenog (^)³² (tj. neznatne duljine, ali ipak ne istovjetan kratkosilaznom), a ima i "prizvuk zatvorenosti".³³ To je zapravo nešto kraći aloton (inačica) "tromog" (produljenog) naglasaka (usp. Kapović 2008b: 9, 15). Razlika je u tomu što je " ostvariv u slogovima sa svim vokalima (rjeđe na *u*; ipak, u većine govornika pretežno na *a* i *o*).³⁴ Neki primjeri, npr. *pòkle san se òdala* 'nakon što sam se udala' ukazuju na možebitnu složenost ovoga problema (postoje li neka ograničenja, odnosno pravilnosti u distribuciji " ?). U potpunosti smo sigurni da se u susjednom saljskom ova varijanta ne čuje, u žmanskome i luškom je ostvariva, dok za ostale govore nećemo ništa tvrditi dok ne obradimo sve snimke kojima raspolažemo, a tada ćemo moći reći više i o zaglavskom ", i o pravilnostima, ukoliko ih ima.

3. 4. REFLEKS PRASLAVENSKIH PROZODEMA

Iz sudbine praslavenskih prozodema izdvajamo bitne činjenice:

1) Praslavenski se dugi cirkumfleks (^) u ovom govoru realizirao kao ^ akcent (npr. *grâd, drâgo, jâje, mêso, mîr, mûž, zlâto*) (usp. Kapović 2008b: 2, 4; Lisac 2009: 23);

2) Praslavenski je (stari) akut (") nestao iz sustava i realizirao se:

a) kao kratkosilazni akcent (npr. *cêsta, glavîca, jâma, kopîto, lopâta, pätiti, rîba, sîto, smîtt, vèli, žâba*);

³² Tzv. produljeni (ovaj termin zagovara Finka /1977: 72/ i mi mu se priklanjamo) ili "poludugi" (vidi objašnjenje zašto je taj naziv sporan u Finka 1977: 72) ili pak "tromi" (vidi objašnjenje zašto je taj naziv neprecizan u Kapović 2008b: 9) nastao duljenjem u unutarnjem otvorenom slogu (usp. i Lisac 2009: 108) (npr. *iskâti, slâma*) karakterističan je za sjeverozapadnu skupinu (najkraći je u Savru, a najdulji od Božave do Veloga Rata), a ponešto slabijega intenziteta (čini se tek u novije vrijeme) čuje se i na jugoistoku (Žman), rjeđe kod mlađih i sredovječnih pojedinaca u Z. Ipak, u svih se govornika u nekim riječima, obično u stilski afektivnijem izričaju, mogu javiti sve varijante naglasaka (npr. *vrâg* /dugosilazni/ || *vrâg* /"tromi", kraći aloton produljenog/ || *vrâg* / *vrâh* /kratkosilazni/ || *vrâg* /dugosilazni zatvoreni/ / slijeva nadesno: uglavnom sve jača afektivnost/).

³³ To kažemo u nedostatku stručnoga termina. Finka (1977: 86) u odjeljku "Impresionizam i sistematičnost u bilježenju" na pitanje "da li da se bilježi samo ono što se može uvrstiti u odgovarajuće sustave, a drugo da se smatra samo slučajnim pojavama, netipičnima za ispitivane govore, pa to da se i ne uzima u obzir, ili se u bilježenju valja držati impresija pa na temelju njih izvoditi zaključke" odgovara "da se [valja, op. a.] vodi[t]i jednako računa i o sistematičnosti i o impresionizmu. Ne može se naime iz govora isključiti subjekt, a subjekt je uvijek potencijalan nosilac subjektivnih govornih osobina, koje idu čak i do te mjere da se može govoriti ne samo o specifičnom govoru ove ili one etničke skupine, pa i tako minijature kao što je obiteljski krug, nego i o specifičnom govoru svakoga pojedinca. A jezični je objekat ispitivanja uvijek pojedinac. (...)". Ipak, ovdje se ne radi o pojedinačnoj pojavi te joj stoga valja posvetiti još veću pozornost (iako odudara od "klasičnoga sustava").

³⁴ Evo nekoliko primjera iz govora jedne informantice u koje se " realizira čak i u slogovima s *e* i *i* (napomena: zarez ispod znaka *ě* ne znači ništa; ovaj smo znak koristili jer nismo mogli pronaći odgovarajući): *na plôči, glavîcu, ròbica, pòkle san se òdala, vĕčer, bi se mûka pîvala, udrîli, dôma(n), ôbičaj, blagoslovîti, hodîti, vĕli(ki), ôsici, Tômislav, pâmeti, pòslî, ĉĕladi, vi dvâ ste ôsan dân râzlike itd.*

b) kao dugosilazni akcent (npr. *brät IG brätal, gäd IG gädal, krästi, miš IG mišal, räk IG räkäl, sësti, släb, zaik l < *ježýkьl*³⁵) (usp. Kapović 2008b: 2, 4, 9; Kapović 2010: 54; Lisac 2009: 23);

3) Kratki praslavenski cirkumfleks (") odrazio se kao " (npr. *slövo, kölo, jëzero, nëbo*), a u nekim je primjerima došlo i do duljenja (npr. *öko, plöt*³⁶) (usp. Kapović 2008b: 2; Lisac 2009: 23; Moguš 1977: 54);

4) Na mjestu metatonijskoga akuta (nazivanoga i dugim neoakutom) (^) dolazi ^ (npr. *kräť, klëtva, gospodâr*), dok je u mnogim tipičnim čakavskim govorima supstituiran akutom (usp. Kapović 2008b: 2; Lisac 2009: 23);

5) Praslavenski metatonijski kratkouzlazni akcent (nazivan i kratkim neoakutom) (`) dao je " (npr. *köža, köra*), a u duljenjima pred sonantom dao je ^, rezultat tipičan za čakavski jugoistok (npr. *kräj*). I u duljenjima ispred šumnika rezultat je isti (npr. *bôb, pôp*) (usp. Kapović 2008b: 2, 4; Lisac 2009: 23).

3. 5. REGRESIVNA METATAKSA SILINE

U zaglavskom je govoru, osim ukidanja opreke ~ i ^, došlo do regresivne metatakse. Kao što smo već istaknuli, akcent je sustavno pomaknut samo s kratkih otvorenih finalnih slogova. Pri pomaku je upotrijebljen stari čakavski akcenatski inventar, što je specifično za čakavsku akcentuaciju. Dakle, radi se o novijem dvoakcenatskom sustavu s djelomičnom promjenom stare distribucije akcenta, za razliku od govora S (L³⁷) i sjeverozapadne skupine selä, u kojima je očuvano staro akcenatsko mjesto u svim pozicijama, bez obzira na otvorenost ultime (usp. Lisac 2009: 25, 106).

Navedimo nekoliko primjera iz Sölinä, u kojima je očuvano staro akcenatsko mjesto: *čarlenö, čelä, dalekö, dažjä G sg., dîtë, dobrö, Gõspë* 'Gospa', *glävì L sg., grädü L sg., konäli N pl., likärä G sg., lipotä, mokriñä* || *mokriñä* 'tekućina; mokrina', *mükä* 'brašno', *näröd, nijenogä* || *nijenogä* 'nijednoga; nikoga', *nosët'ä* 'trudna', *(o)vakö, pokrivenö, rosä, rükä, samot'ä, sovä, stablö, svit'ä, švinci* 'uši', *težäci N pl., ustä, vinö, visoki, vodä, vöjskä, vretenö, zelenä, zemļa* 'ob. Zemlja;

³⁵ O duljenjima, posebno na mjestu poluglasa, bit će riječi kasnije (vidi 4. 2.; 4. 2. 4.). Usp. Pörat (dio Sali): *brät* (G *bräta*), *gäd, krästi, miš, räk, sësti, släb*; Selö (dio Sali): *brät* (G *bräta*), *gäd, krästi, miš* || *miš, räk* (G *räka*) || *räk, sësti, släb* (rij.) || *släb* (inače, Selö je danas pod velikim utjecajem Pörta, tako da je sve više likova s kratkim akcentom; nekoć je situacija u saljskom Selü bila gotovo identična zaglavskoj); Dragove, Božava, Soline, Verona (Verunić), Polje, Veli Rat: *brät* (G *bräta*), *gäd* || *gäd* (G *gäda*), *krästi, miš, räk* (G *räka*), *sësti, släb* || *släb*. Negdašnje likove *jazik* (Sali) odnosno *zaik* || *zaik* (|| *jazik* (?)) (ostala sela) danas će malo tko posvjedočiti. Još se mogu čuti u Zaglavu, Žmanu i Luci. U sjeverozapadnoj skupini danas je redovito *jezik*.

³⁶ U govorima sjeverozapadne skupine (npr. Solinama) u nekim primjerima dolazi do progresivne metatakse siline kratkoga sloga (vjerojatno po analogiji): *slovö, kolö, jezerö*, ali je stanje nepromijenjeno, npr., u *öko, nëbo*; također govore *plöt*.

³⁷ Prema rezultatima Finkina istraživanja, luški je govor imao stariji dvoakcenatski sustav (s dosljedno očuvanim starim mjestom akcenta) (usp. Finka 1998). U današnjih govornika dolazi do regresivnoga pomicanja akcenta te se bojimo da je više nemoguće pronaći govornika koji bi te primjere redovito izgovarao drukčije od Žmanaca i Zaglavaca. Naši su informanti gotovo redovito izgovarali s novim akcenatskim mjestom. Ako ništa drugo, onda je luški govor barem živi dokaz munjevitih brzina odvijanja jezičnih promjena.

država' || *zêmla* 'ob. obradivo tlo', *ženà*. Ipak se čuje i novije *čarļeno* || *carvèno*, *rùka*, *võjska*, *nàrod*, *nijenoga* || *nijenoga* itd.

Usporedimo navedene likove sa zaglavskima, posebnu pozornost obraćajući na akcente koji su nastali na mjestu nekadanje duljine: *čļlèno* || (pojed.) *čļlèno* || (novo) *črvèno*, *čèla*, *dalèko*, *dážja*, *díte*, *dòbro*, *Gõspe*, *glâvi*, *grâdu*, *konâli*, *likâra*, *lipòta*, *mokrîna* || *mokrîna*, *mûka*, *nàrod*³⁸, *nijenoga* || *nijenõga* 'njednoga', *nosêt'a*, (o) *vâko*, *pokrivèno* (mladi: *pokrivèno*), *ròsa*, *rùka*, *samõt'a*, *sòva*, *stâblo*, *svît'a*, *švînci* || *švènci*, *težâci*, *ûsta*, *vîno*, *vòda*, *visòki*, *võjska*, *vretèno*, *zelèna*, *zèmla*, *žèna*.

Primjećujemo da se pri skakanju silaznih naglasaka s kraja prema početku izgovorne cjeline najčešće čuva kvantiteta (dužina ili kratkoća) (npr. *mûka* /< *mûkà*/, *čèla* /< *čèlâ*/, *mokrîna* /< *mokrînâ*/, *dalèko* /< *dalèkò*/).

Zanimljivi su primjeri kao *nàrod*, *rùka*, *võjska*, u kojima novonaglašeni slog nije zadržao dužinu, kao i npr. *čļlèno* (uz *čļlèno*), u kojem je provedeno duljenje izvorno kratkoga sloga (usp. So: *zêmla*), no ipak redovito čujemo *zelèno*. Međutim, pri deklinaciji lika *rùka* duljina se restituira (*rūkê* G sg., *rūkûn* I sg.), a kadšto i kod *ûsta* (I pl. *ûstima* /pojed./ || *ûstima* || /najčešće/ *ustîma*).

Zaglav je najmlađe naselje na otoku, stoga ne čudi što je u njemu akcent prešao s kratke otvorene ultime na prethodni slog (ili se, rjeđe, samo produljio). No, u padežima u kojima su postojali uvjeti za duljenje, ponajviše u G i I, stanje se uglavnom nije mijenjalo (sudeći po izdvojenim potvrdama, to vrijedi za dvosložne i trosložne imenice /izuzev onih s.r. na -o/ te dvosložne pridjeve s otvorenom ultimom) (npr. *Gõspê* G sg., *Gõspûn* I sg., *vodê* G sg., *vodûn* I sg., *vodâmi* D, I pl., *vodâh* || *vodâmi* L pl., *lipotê* G sg., *lipotûn* I sg., *zemļê* G sg., *zemļâmi* D, I pl., *zemļâh* || *zemļâmi* L pl., *ustîju* || *ûst* G, *dobrõga* G sg., *dobrõmu* D sg., *dobrîn* || *dobrõmu* L sg., *dobrîn* I sg., *dobrîh* G pl., *dobrîma* D, I pl., *dobrîh* || *dobrîma* L pl. itd.). Među gore navedenim primjerima iznimke su od "pravila" koje smo izveli *sòva* i *võjska*.

Također su u skladu s pravilom o ograničenju naglasaka na kratkoj otvorenoj ultimi i oni primjeri u kojima je u N, A sg. akcent na starom mjestu, a u G, D, L, I sg. i u svim množinskim padežima na novom: *kõlâc* (*kõlca* G, *kõlci* N pl., *kõlcov* G pl.), *konâc* (*kûnca* G || *kõnca*, *kûnci* N pl. || *kõnci*, *kõnac* G pl.), *mûlâc* (*mûlca* G, *mûlci* N pl., *mûlcov* G pl.), *otâc* (*õca* G, *õci* N pl., *õcov* G pl.), *pêtâk* (*pêtka* G, *pêtci* N pl., *pêtkov* G pl.), *živâc* (*žifca* G, *žifci* N pl., *žifcov* G pl. || /rij./ *živac*) itd.

Usporedimo prezent glagola *hoditi* (<**gresti*) i *zvàti* u solinskom, odnosno zaglavskom govoru:

³⁸ Varijanta *nârod* može se (ili mogla se) vrlo rijetko čuti, i to u kakvoj govornoj egzibiciji pojedinca. Neki naši informanti tvrde da je nekoć bilo pojedinaca koji su tako redovito govorili.

sg.	Soline	Zaglav	pl.	Soline	Zaglav
1.	<i>grìn</i>	<i>grìn</i> <i>grèn</i> <i>gr̃n</i> ³⁹	1.	<i>gremò</i>	<i>grêmo</i>
2.	<i>grěš</i>	<i>grěš</i>	2.	<i>grestè</i>	<i>grête</i>
3.	<i>grê</i>	<i>grê</i>	3.	<i>grēdù</i> <i>grêdu</i>	<i>grêdu</i>
1.	<i>zovîn</i>	<i>zovîn</i>	1.	<i>zovemò</i>	<i>zovêmo</i>
2.	<i>zovêš</i> <i>zověš</i>	<i>zovêš</i>	2.	<i>zovetè</i>	<i>zovête</i>
3.	<i>zovê</i>	<i>zovê</i>	3.	<i>zovû</i>	<i>zovû</i>

Najvidljivija je razlika u množinskim likovima, a to je stoga što mahom završavaju vokalima (otvorenim slogovima). Zanimljiv je izostanak prednaglasne duljine u solinskim likovima *gremò*, *grestè*, *zovemò*, *zovetè*. Riječ je o kraćenju dubinski dugih vokala, koje se provodi u većini čakavskih govora (usp. Langston 2015: 148–151).

Ipak, i *na Sölinah* (kao i u ostalim selima sjeverozapadne skupine) danas, frekventnije u manje konzervativnih govornika, registriramo dublete: *vodä* i *vöda*, (*u*) *vodi* i (*u*) *vödi*, *rečetè* i *rečete*, *ležimò* i *ležimo*, *zelenò* i *zelèno*, *dobrä* i *döbra* itd. Budući da ni najstariji Zaglavci (dakle, koje autor ovih redaka pamti iz djetinjstva, rođeni početkom 20. st., a ni oni na snimkama Vladimira Skračića⁴⁰) nisu govorili takve primjere, niti se itko od starijih sjeća da se tako govorilo, možemo pretpostaviti da je *na Zâglav* u 15. st. pred Turcima došla veća skupina štokavaca koji su poremetili prozodijski sustav starosjedilaca čakavaca.

Duljenja koja se u zadnje vrijeme mogu čuti od mlađih nekonzervativnih kao npr. u *söva*, *stâblo*, ali i *lovac*, *möst* (obično u odnosu na izgovor konzervativnih nezatvorenoga sloga) nisu rezultat razvoja unutar samoga idioma, već izravnoga štokavskog utjecaja. Primjeri poput npr. *ispod nöge* (stari: *spod nogê*), *glâdan* (stari najčešće: *glâdân*), *jěsan* (stari: *jesân*) itd. dokaz su uznapredovale tendencije regresivne metatakse, i to ne samo s otvorene ultime koja je kratka. Jednostavno, dominantni akcenatski uzorak⁴¹ (koji je u većini, u ovom slučaju sklonidbenih

³⁹ Varijanta *grìn* čuje se iznimno rijetko. Stari manje konzervativni i mlađi govore *grèn*.

⁴⁰ U Skračić 1996: 135–139 citamo neispravno akcentuirane primjere: *Pûnta Mišina*, *Pohľib*, *Švörcovo Žälö*, *Žälö*, *Artit'*, *Artäk*, *Pod Sëlo*, *Prđärtinu*, *Sazbüre Vřha*, *Ränčä Niva*. Autor (prof. dr. sc. Vladimir Skračić) ljubazno nam je ustupio svoje snimke iz Zaglava, na čemu smo mu neizmjerljivo zahvalni. Snimke smo preslušali i potvrdili svoje sumnje. Na snimkama su te potvrde izgovorene ovako: *Pûnta Mišina*, *Pohľib*, *Švörcovo Žälö*, *Žälö* (govornici ovako izgovaraju pred /učeni/ strancem; inače je uvijek /Švörcovo/ *Žälö*), *Artit'*, *Artäk* (Jakov Čuka izgovara *vò je Artäk*, potom, kako bi jasno naglasio ispitivaču: *Ar-tak*, i zato dolazi do zabune), *Pod Sëlo* (strma padina prema moru; međutim, danas to nitko tako ne naziva, jedino imamo top. *Pocëlo* /pl. *Pocëlal*, podno jezgre Sela; čini nam se da je došlo do zabune pri ubiciranju i transkripciji oblika jer je na snimci upravo *Pocëlo* i *Pocëla*), *Prđärtinu*, *Sazbüre Vřha*, *Ränčäñiva* || *Rančäñiva*. Ovo nam je osobito bilo važno provjeriti jer su ti primjeri (i mnoštvo drugih na tim snimkama) dokaz da ni kasnih 80-ih i početkom 90-ih godina 20. st. ni u govoru najstarijih (kakav je J. Čuka, rođ. 1909.) na otvorenoj ultimi nije stajao kratkosilazni akcent.

⁴¹ Npr. *Jěsi*, *jěsmo*, *jěste*; *nöga* N sg., *nözi* D, L sg., *nögu* A sg., *nöge* N, A, V pl.

oblika) potiskuje onaj manjinski.⁴² Pritom se očituje težnja za pojednostavnijanjem sustava, odnosno eliminiranjem nepotrebnih (neodrživih) elemenata (prežitaka iz negdašnjega sustava).⁴³ S druge strane, analoški oblici poput *robê* G sg., *robûn* I sg. (< *rôba*)⁴⁴, koji su u starih veoma rijetki (u njih je u ≈ 90% slučajeva: *rôbe*, *rôbun*), pokazuju kako promjena, makar nesustavno, može krenuti i u suprotnom smjeru. Međutim, valja uzeti u obzir i primjere *učitèlica* (stari: *učitelica*), *direktōrica* (stari: *derèktorica*) nastale pod izravnim utjecajem hrv. stand.

Kapović (2008b: 35) razlikuje dvije vrste arhaičnosti – *izgovornu* (*fonetsku*) i *smjenbenu* (*paradigmatSKU*) *arhaičnost* te pojašnjava: "Izgovorno je arhaičan onaj govor u kojem se od prasustava do danas nije dogodilo puno naglasnih promjena, u smislu da su očuvana, primjerice, stara tri naglasna (" , ^ , ~) i nenaglašene duljine, da nije bilo sustavnih pomicanja naglasna prema početku riječi (dakle da je *ženà*, *glāvà*, a ne *žèna*, *gláva* ili *žèna*, *gláva*) i sl." Zadnji kriterij zadovoljavaju govori sjeverozapadne skupine (ipak, sudeći po dubletnim likovima, npr. *vodà* || *vòda*, *nāröd* || *nàrod*, i u njima se već "narušava" staro stanje), a po ostalima su inovativni.

Zaglavski je govor inovativan i izgovorno i smjenbeno (npr. *žènu* = *nògu* ; *mène* = *mèni*), ako pod pojmom *smjenbena arhaičnost* razumijevamo čuvanje starih naglasnih odnosa u sustavu (npr. *ženù* : *nògu* ; *mène* : *menì*) (usp. Kapović 2008b: 35).

3. 6. PROKLIZA I ENKLIZA

Finka (1977: 82) na temelju jedine sigurne realizacije proklize (preskakanja akcenta na proklitiku ili prednaglasnicu) u petrefaktima ("jezičnim okaminama"), posebno afektivnim izrazima, zaključuje kako je ona u starije doba bila redovitija pojava. U Zaglavu su danas, kao i na čitavom otoku, uvriježeni ovi primjeri u kojima prokliza izostaje⁴⁵: (*pôjti*) *u grâd* (na kratko vrijeme) (jedino Sali: *ù grad*) : *na grâd* (na dulje razdoblje), *na rivi*, *u crikvu*, *u kùt'u*, *na Drâgove*, *na rìbe*, *u môru*, *na svit*, *pr smýt*, *bes pàmeti*, *râz môra* || *uz(a) môre*, *u čèlo*, *u zìmi* 'zimi', *u lèti* 'ljeti', *kod vâs* || *u vâs*, *za nâs*, *uz(a) pût*, *u vrìt'i*, *u zemlju*, *u pòle*, *pod òsik*, *spo(d) stòla*, *na Ôrlak*, *za srìt'u* 'nasreću, srećom; za sreću', *za nesrìt'u* 'nažalost; za nesreću' itd.

Od dubleta *u brôd* || *ù brod*⁴⁶, *u môre* || *ù more*⁴⁷ drugi se oblik najčešće koristi u stilski obilježenim iskazima. Kao stilski neutralni, ti su primjeri češći u saljskom.

⁴² Npr. *Jesân*, *jesù*; *nogê* G sg., *nogûn* I sg., *nogâmi* D, I pl., *nogâh* || *nogâmi* L pl.

⁴³ No, dakako, ne razvija se jezik samo u tom smjeru (pojednostavnijanja), već i obrnuto (usp. Kapović 2008a: 121–122).

⁴⁴ *Rôba* je romanizam i izvorno ta riječ nije imala akcent na ultimi, suprotno od lika *vòda*. Dakle, u *robê*, *robûn* je došlo do progresivne metatakse (analogijom prema: *vodê*, *vodûn*).

⁴⁵ Dakako, moramo uvažiti mjesne akcenatske razlike tipa *u čelô*, *u zemlju* || *u zemlju*, *spo(d) stolâ*.

⁴⁶ Npr. *Spo Karantûna svâka marêta* (*je*) *ù brod cûpala*, *svâka!* (govornica pripovijeda doživljaj na brodu po olujnom nevremenu; govori o valovima koji su zapljuskivali brod); Ali: *Ukřcâ se je u brôd*. Isto tako, *pôjti nâ brod* je više rezervirano za posebno značenje (= *pôjti navigâti*).

⁴⁷ Upotreba ovoga oblika, istina, ne mora biti znak jačega afekta. Neki govornici govore češće *u môre*, a neki *ù more*. Npr. *Rìbe smo morâli hîtiti*, *svîh ôsan îlad kîli zlopatâli s kuwêrte ù more spo Sânsiga*, *za da môremo dôjti živi u Lošîn.*; *Pajô je u kopit'u da ti je mâne od pôlak tîla ozgôra*, *da ne pâdeš ù more*.

Tako je i s potvrdom *nã grob*, jer se govori isključivo u afektu⁴⁸ i u \diamond *nãgrob nogãmi* (\parallel *na pãnti smřti*) 'na rubu smrti, jednom nogom u grobu.'

Kad se govori o dobu, odnosno dijelu dana ili pak godišnjem dobu i sl., prokliza se gotovo beziznimno provodi i tu se zapravo radi o svojevrsnim "petrefaktima": *prid večer, prid not', pöd not', zã svitla* (Ali: *zarãn* 'zarana'), *dö jutra, dö večera, dö not'i, dö dana, dökasna, vãdne* 'danju' (arh.) (\parallel *dnëvun* (arh.) \parallel *dãnu(n)* \parallel (rij.) *po dãnu*), *ü not'* (\parallel u *mřklu nõt'*) 'u vrijeme kad se bliži noć', *kröz dan* \parallel *kröz dan, zã zimu, krö(z) zimu, kröz leto, zã leto, dö leta, vöšt'e* \parallel *vögodisht'e* 'ove godine' (Ali: *krospödne* "'okopodnevlje"', *kros pödne* 'oko podneva', *do zímë, u zími, u lëti, dogodisht'a* 'dogodine').

Prokliza može imati i razlikovnu ulogu, npr. *Grin* \parallel *gřn* \parallel *grën* (\parallel /novol/ *grën*) *nã more*; *Nã more smo dõšli šezdestõsme*; *Přvi su pöčali zijãti küt'u nã moru* 'dio mjesta blizu mora.' Kad se pak kaže *Ni vo vrime za nã mõre hoditi*, nedvojbeno se radi o isplavljanju brodom. *Nãnoge* znači 'pješice', a u značenju 'na noge' podjednako se rabi i *na nõge* i *nã noge*. Moguće je reći samo npr. *Skřcãj se nã krãj!*; *Ki t'e s töbun (ziti) nã krãj!*, međutim, *nã kraj nõg* 'na kraju kreveta, podno nogu.' Također, *Klãdi ju u krãj!* 'u stranu (s puta)', no, *Küt'a mu je ükraj mõra* 'pokraj mora.' Dok je *põništa* \parallel (rij., pojed.) *põništ'e* 'besplatno', *po ništa* \parallel (rij.) *po ništ'e* znači 'po ništa.' *Nã stran* se pretežno⁴⁹ koristi u značenju 'toalet', dok inače prevladava *na strãn* \parallel (novije) *na strãnu* (npr. *Kako jë-jë, pústimo mi přške na strãnu, svãki se probija za ðinar kako znã i umije*; *Dõkle se přkõle živo, užãla san na strãn põjti, nisãn to volila glëdati*.). Usput, inače se najčešće koristi romanizam *bãnda* (npr. *Klãdi to nã bandu* \parallel z *bãnde!*; *Marëta tũçë ü bandu*; Ali: *Nã ku strãn je šã?* B: *Na jũgo, (u) vã ne mëre*.).

Sasvim su neutralna oba dubletna lika, npr.: *pöd more* \parallel *pod mõre, spö(d) gřla* \parallel *spo(d) gřla, pöd osti* \parallel *pod õsti, pöd noge* \parallel *pod nõge*, s tim da u starijih (konzervativnih) rjeđe možemo čuti likove bez proklize, dok je u mladim obrnuto.⁵⁰

Sljedeći su oblici u starijih redoviti (uz mogućnost izostajanja proklize u slučaju snažne potrebe da se naglasi imenica, što smo već i vidjeli kod *na stran*): *pö vodu, nã glavu, nã stran, nã vrime, nã ruke, zã vrat*. Za usporedbu, u So glase: *pö vodu, nã glavu, nã stran, nã vrime, nã ruke* \parallel *na ruke, zã vrat*. Primjećujemo da je u So češće duljenje sloga. Zaglavci kažu *nã Sale* (\parallel /rij./ u *Sãle*) 'u Sali', a Solinjani *na* \parallel u *Sãle*, što znači da do proklize dolazi pri češćoj upotrebi (Solinjani su daleko od mjesta Sali).

No, s druge strane, ovakvih duljenja nema u So: *bëz mene, bës tebe, bëž ñeje, õd mene, õd ñega, õd ñeje, spöd mene, spöd ñega, spöd ñeje, pöd manun, köd mene, köd ñeje, köd ñega, pö strah* \parallel *po strãh* (sl. *pod müs* 'pod prijetnjom, prisilno'), *õ glada* \parallel (vrlo rij.) *od glãda, õ žaja* \parallel *od žãje, õ zlata* \parallel (rij.) *õ zlata* \parallel (vrlo rij.) *od zlãta, õ*

⁴⁸ Npr. *Põseren ga ki bi mi cvët'e kã nã grob donësa!* (ovdje je i *põseren*, umjesto neutralnoga *poserin*); Ali: *Nõsila san cvët'e na grõb*.

⁴⁹ Evo jedne iznimke: *Ünda ka ti õva pid'ama ne tribuje, ünda t'u ju klãsti nã stran?*

⁵⁰ Npr. A (mladi govornik): *Vã podlãnica je kãko da zgõrena. Bit'e se uvãtila zã dnõ* [od zdële], *šgurominti*. B (stari govornik): *Přavo govõriš, bit'e se t'apãla zã dno*.

srama, ô straha, ô smiha, ô smrada. Rijedak je izostanak duljenja u konzervativnih. Napominjemo da muški govornici najčešće ne dulje slog (to vrijedi za gornje primjere, ali samo do *kôd nêga*), dok se u mlađih govornika (kao ni inače) obično ne provodi prokliza (*bes tēbe, ispod nêga*, itd.; iznimka, pod utjecajem saljskoga: *kô mene*).

U So je *ne znâ* i *ne bi*, a u Z *nê zna* i *nê bi*. U oba je sela *ne dâ, ne spi, ne smi, ne mōre* || *ne mōže, ne čuje* (samo fig.: *nê da, nê smi, nê more* || *nê mōže*; u šali Z: "Nê čuje se ništa!").

Neki nas primjeri navode na pitanje radi li se o direktnom, ali ne skorašnjem štokavskom utjecaju. Takvo je i neobično (fakultativno) prenošenje s dvosložice na višesložni prijedlog (*přma suncu* || *küntra suncu*) kao i s trosložice na jednosložni prijedlog (*nâ Jezero* 'na lžmansko/ Jezero'). Žmanski pak lik *nâizero* kontrahiran je upravo zbog velike frekvencije uporabe.

Kako bismo stekli cjelovitiju sliku, podastiremo još ponešto primjera (iz govora starijih!) u kojima je uglavnom rjeđe neprovođenje proklize – **do**: *dô doli, dô dva / dô tri dâna* || (stilski neutralnije) *do dvâ / tri dâna* (novo: *zâ dva / zâ tri*), *dô vřh*⁵¹, *dô grla, dô sita* (*naisti se dôsita*); **kroz**: *krôz more* || *krôz more* || *krôz more* || *kroz mōre*; **měj**: *měj rozi* 'među rogove; između rogova', *měj noge, měj ruke, měj uši, měj oči*; **na**: *nâ vesla, nâ idro, nâ dan* (*trî pût nâ dan*), *nâ bok, nâ plet'a, nâ t'aru* 'na vedromu' (*Sûnce je nâ t'aru*), *nâpo* || *nâpolak, nâ stumak* (*Pâlo mi je nâ stumak* 'teško mi je palo jelo'), *nâ grlo* (*Svê mi je dōšlo nâ grlo ča san poi.*), *nâ nos, nâ usta, nâ oko, nâ oči, nâ sunce* || *na sũnce, nâ vrat, nâ mesto* || *na mēsto* || *na mīsto* (šva tri oblika približno jednake frekvencije) (npr. *Klâdi nâ mesto.*), *nâ pete* (npr. *Čâ mi grēš nâ pete?!*, *da me zvřneš – sâčuvaj Bōže!*), *nâ dušu* 'na savjest', *nâ dar, nâ tanko* (*Šâ je nâ tanko s pâmet'un*), *nâ suho, nâ vřh* (npr. *jârbula*) 'na vrhu' (ali: *Grên na vřh.*), *nâ misli* (*Dôšlo mi je nâ misli* 'sjetio sam se', *Nâ misli mi je, da mu se ni čâ dogodilo* 'zabrinut sam'), *nâ sř* || *na sř* 'nasred'; **od**: *ô tebe*; **po(d)**: *pô starost, pô tobun, pôd vrat, pôd nos, pôd oko* || *pod ôko, pôd noge, pôd nohti, pôd bradu* || *pôd bradu, pô stene* 'pod stijene'; **po**: *pô polak, pô raz* || *râzun* 'u razini s čime, npr. žlica napunjena *pô raz* (opr. *u vřh* || *vřhûn*); **pr(d)**: *přd manun, př tobun*; **pu(t)**: *pû domu* 'k domu, doma' (opr. *z dômun* 'iz doma'), *pû doli* 'put dolje, prema dolje', *pû gori, pû nêga, pû tebe*; **spod**: *spô sebe, spô tebe, spôd mora, spô(d) grla, spôd oka* || *spod ôka*; **u**: *û bok* || *u bôk, û plet'a, ûcelo* 'ucijelo', *ûšporoko* (*Napiši ûšporoko*), *ûtaj* 'u tajnosti', *û dno* (*Pôša je lfûndol û dno* 'u morsku dubinu'; *Trûpi je lbrodûn/ û dno.*), *û raz* || *râzun* 'u razini s čime; pokraj', *û oči* || *u ôči* 'izravno (reći); u oči', *û glavu* (npr. *Pâmet û glavu* || *u glâvu!*; *ûn je opâřen û glavu.*), *û suho* (*kût'a zřjena û suho*), *û tvrdo, û mefko* (*jâje kûhano û mefko*), *û sř* || *u sř* 'usred'; **uz(a)**: *uzâ zid; zâ: zâ manun, zâ tobun, zâ stumak* (*Uvâti se je zâ stumak*), *zâ grlo, zâ uru, zâ nogu, zâ ruku, zâ vlasi* 'za kosu (ob. uhvatiti)', *zâ dušu* (*Jâ san mu isto zmolila trî očenâša zâ dušu*), *zâ ništa* || *za ništa* || (rjeđe, ob. jača afektivnost) *za ništ'e* (npr. *ima zêta ki je za ništ'e u kût'i.*; *Čâ t'e mi it'e, čâ t'e mi pît'e, ka nisân za ništ'e!*), *zâ uru, zâ kuma* 'za kuma, kumom' (*Marjân mi je bi zâ kuma*).

⁵¹ Npr. *Fându popûstiš svê dôkle se ne digne lantîna dô vřh jârbula.*; *Dôša si mi dô vřh glâvê!*

Primjećujemo da se prijedložni izrazi nerijetko osamostaljuju kao prilozi (*ücelo*, *üduplo*, *ütaj*, *ügesto*, *pöšfno* /opr. *ügrezo* || *provižõrno!* 'detaljno; potanko', *nälet* 'u letu, na brzinu', *näsuho* itd.). Također, primjeri tipa *pöd nos*, osim značenja 'pod nos' (A), imaju i značenje instrumentala (= *pod nosün*). Međutim, dok Saljani kažu *nä Sale* (A, L), u zaglavskom to ima samo značenje akuzativa (L: *na Salih* || /novijel/ *na Salima*).

Zanimljive su sljedeće sintagme u kojima se akcent prenosi na proklitike (u starih beziznimno): *dän zà dan*, *dän pö dan*, *öd kraja dö kraja*, *öd gori dö doli*, *pö brig gõri* 'uzbrdo', *pö brig döli* 'nizbrdo', dubletno *zà sran svita* || *za srän svita* 'za sramotu; zbog srama' te *nä tihu míru* || *na tihu míru*, no ipak: *čäs po čäs* || *híp po híp*, *po skäle döli* 'niz stube', *po skäle gõri* 'uz stube.'

U romanizmima se prokliza također provodi, npr. *dëpunto* 'okomito', *dëoltra* || *öltra dë oltra* || *öltra de öltra* 'skroz', *dëgušta* 's užitkom', *dëpošta* 'namjerno, ciljano' (Ali: npr. *deküko* 'u tajnosti', *defëšta* /pojed./ 'potpuno', *detrínko* 'potpuno', *alöt'o* 'odoka, otprilike').

Veoma je važna situacija s prijedložno-zamjeničkim vezama (vezama prijedloga s nenaglašenim oblikom zamjenice): *pû n* || (novije) *pô n*, *nâ me*, (*u*) *vâ te* 'u tebe' : *ü tebe* 'kod tebe', (*u*) *vâ vu* 'u ovu', (*u*) *vâ né* 'u njih' : *u nîh* 'kod njih', *nadâ te*, *podâ se*, *prđâ vi* 'pred ove (m. r.)', *prđâ ve* 'pred ove (ž. r.)', *uzâ te* (|| *râz tëbe*), *mejâ né* 'među njih; između njih', *mejâ ti* 'među te, između tih (m. r.)', *prđâ ku* 'pred koju', (*u*) *vâ k(i)* 'u koji', *pô k(i)* 'po koji', *pô n(i)* 'po onaj' itd. Izvorni govornici vrlo rijetko koriste 'prijedlog + naglašeni oblik zamjenice', dok je u mladih suprotno. Tada su naglašene enklitike: *po nëga*, *na mëne*, *u tëbe*, *u nîh*, *mej nîh*, *mej otih*. Sljedeće od starih nikad nismo ni čuli: *u övu*, *na(d) tëbe*, *po' sèbe*, *prđ övi* || *prđ ovih*, *prđ öve*, *uz (us) tëbe*, *mej öti*, *pr(d) kû*, *u kî*, *po kî*, *po ün* || *po onâ(j)* itd. Jedino su u Salima češći potonji oblici pa nije ni čudno što Finka (1977: 83) ne pravi razliku u frekvenciji upotrebe nenaglašenih i naglašenih zamjeničkih oblika u prijedložnim vezama, ali nas čude oblici koje navodi u zagradama (*û te*, *û me*, *û n*, itd.) jer ih na Dugom otoku (osim Z: *û se* /rij., ob. samo u izreci) || (*u*) *vâ sel* nitko ne govori (izuzev, možda, Saljana).

Prokliza, već smo pokazali, može biti i snažno stilsko izražajno sredstvo. Evo još nekoliko primjera: *Nîma dâna da čâ ne dÿpne. İ vraga digne.* (tj. ukrade)⁵²; *Sâ t'u ti poviti: kâ smo nikodöba spareñali, ništo smo i stëkli. A danâska ni djavla!.* ; A: *Žëna ga je bandunâla jur mîsec dän.* B: *İ pravo je!*; A: *Čâ se rûgaš š nîn?* B: *İman İ pravo!* Naravno, česti su i *zävraga*, *zädjavla*, *pövragu* i dr.

Afektivnost se postiže i variranjem iktusa i kvantitete, npr.: *Do trí dâna t'e öva küt'a u lägum pöjti. Dö trí dâna! Jâ t'u dalamitu užgäti. Čâ mi'ž da nët'u?! öt'u(,) po svëtu Gõspu!*; *Zâ / zâ / pö / pö stârca* || *stârca Bõga!* || *Za / po stârca Bõga!* (pri čuđenju)⁵³; *Pö Bõga!* (pri čuđenju, nevjerici i dr.); *Po Bõga (živoga, i dr.)!* (ob. pri zakletvi); *Pö trí böra!* (čuđenje); *Pö sto börov* || *Bõgov!* (čuđenje); *po Gõspu* ||

⁵² Usp. *Ne valân za cÿnu kügu; svë do žünte me boli: i ramenâ, i djäva sväki.*

⁵³ Nikada ni u jednom selu nismo čuli likove koje navodi Finka (1977: 82-83): *zâ starca!*, *pö starca*, *zâ jarca!*, *pö jarca!* Dakle, ili je dvostruki akcent ili je naglašena samo imenica. Istina, kaže se npr. *Niko ne häje za stârca; Tö je mih od jârca* (usp. Finka 1977: 82).

(eufemistički) *po trôspu* 'zaista', *pô Gôspu!* (npr. za pojačavanje efekta uvjerljivosti sugovorniku). Često se čuje *za bôra* || *za bôga* 'zaboga' (samo kao poštapalica), dok se pri čuđenju govori, npr., *za Bôga mîloga!*

I, konačno, enkliza, odnosno prenošenje akcenta na enklitike (zanaglasnice) veoma je izraženo u sjeverozapadnoj skupini (npr. *Nisûn ni pojila nîti t'û.*; *Nî škôle bilo*; *kâ san šlâ da t'û, vêt' se je bila zatvorila.*; *Bôle da stê!*). Ovi dragovski primjeri u zaglavskom bi glasili posve drugačije: *Nisân ni poila nîti t'u.*; *Nî škôle bilo*; *kâ san šlâ dâ t'u, vêt' se je bila zatvorila.*; *Bôle da ste!*

4. KVANTITETA

4. 1. NENAGLAŠENE DULJINE

Očuvane su jedino prednaglasne duljine, što također odudara od najstarijega stanja (usp. Lisac 2009: 23) (npr. *prâsâc*, *rêstê* prez. 3. l. sg. /< *rêstil*, *brâdê* G sg., *brâdûn* I sg. /< *brâdal*, *žitâk* 'imanje; životne namirnice', *pr̥tîsnûti*, *svîrîti*, *prîmîti*, *dospîtâk* || /novije i češće/ *svr̥šêtâk*, *stôlâc*, *nadûšâk* 'naiskap', *k̥stoklûnâc* 'vrsta ptice'). Ipak, "gotovo ni jedan srednjočakavski govor ne poznaje zanaglasnu duljinu, osim kao posljedicu povlačenja naglasaka u površinskim oblicima u nekim područjima (npr. u sjevernim i središnjim gradišćanskim govorima)" (Langston 2015: 149–150).

U zaglavskom se duljine iza akcenta (ipak slabije⁵⁴) javljaju na enklitikama (npr. *Čâ tî mîslîš?*; *Čâ ûn mîre tôte?!*; *Ma je šâ ûn nâ brod?*; *Čâ kî çini, sèbi çini, çâ kî dèla, pr̥dâ n̄ pâda!* /prov./).

Distribucija je prednaglasnih duljina slobodna. Što se tiče izgovora, važno je istaknuti kako su one prave *nenaglašene* duljine, tj. za razliku od saljskoga govora, nikad se ne javlja nešto što zvuči poput dvostrukoga akcenta. Silina (udar) "pada" samo na akcenatsko mjesto i duljina nikad ne traje toliko⁵⁵ da bismo mogli pomisliti o udvostručavanju akcenta (npr. Z: *hrânê* G sg. ≠ S: *hrânê*⁵⁶ || /rij./ *hrânê*; Z: *opâlî* gl. p. r. ≠ S: *opâlî* || *opâlî*). Pretpostavljali smo da je to u Salima novija pojava, no registrirali smo je i u starijih, a i Finka ju je uočio već 50-ih godina 20. st. On je smatrao da je pojava svojstvena svim dugootočkim govorima.⁵⁷ Ponovno

⁵⁴ Često su, kako ističe Lisac (2009: 23), nenaglašene duljine duže u prednaglasnoj nego u zanaglasnoj poziciji.

⁵⁵ U saljskom je često dulja prednaglasna duljina nego mjesto iktusa (akcenta). Npr. S: *hrâ:nê*, *širî:nê* G sg (usp. Z: *hrânê*., *širîñê*.). Napomena: dvjema točkama ovdje označavamo dulje trajanje duljine u saljskom, odnosno iktusa u zaglavskom govoru.

⁵⁶ Ovdje umjesto duljine bilježimo dugouzlazni naglasak (*â*) jer uistinu tako zvuči. Čini se da je obična varijanta (*â*) u Salima rjeđa. Sve u svemu, registriramo variranje (npr. u jednoj minuti govora jedne osobe: *boškarîñâ* A sg. i *na Finkinoj Glâvî* L sg.).

⁵⁷ Finka, naime, prikazuje akcenatsko-ekspiratornu liniju govora saljskoga Selâ prema izgovoru jedne žene. Na temelju ispitivanja te osobe o prednaglasnoj duljini (na temelju izgovorenoga primjera *vîñâ* G sg.) zaključuje sljedeće: "(...) prednaglasna se duljina jače ističe nego kratki nenaglašeni vokali, i to tako da njezina silina raste sve do realizacije idućega naglašenoga vokala. To je i razlog da se ta duljina gdjekad osjeća kao naglasak i da se, štoviše, može osamostaliti kao naglasak" te u popratnoj bilješci tvrdnju potkrjepljuje riječima M. Hraste "o prenaslasnoj duljini na otoku Hvaru (...) [po kojemu (M. Hrasti), op. a.] ta duljina 'više naliči na uzlazni akcent nego na dužinu, jer se pri kraju dužine glas nešto penje'" (Finka 1977: 78).

naglašavamo da je ta pojava prepoznatljivost saljskoga govora.⁵⁸ Smatramo da je ona dio (prvi stupanj) procesa regresivne metatakse.

Glede distribucije duljinā, vrijedi uočiti kako u Zaglavu, kao i u svim naseljima, osim Sali⁵⁹, prednaglasna duljina izostaje u sljedećim potvrdama (i ostalim izvedenicama od kojih neke prefikse navodimo u zagradaama): (*u*)*dušiti* ‘ugušiti’, (*u*)*gasiti*, (*u*)*graditi*, (*po*)*kaditi*, *navaliti*, (*pr*)*platiti*, *pustiti* ‘pustiti; (|| *bandunāti* /rom./) napustiti’ (Ali: nsv. *pūšt’āti*), *tajiti* (ob. o ognju), *zapustiti* (*se*) || (češće) *bandunāti* (*se*) (rom.), *razvaliti* ‘srušiti; razvaliti’ (Ali: nsv. *vāḷāti*), (*po*)*saditi*, (*o*)*šušiti* || (*o*)*sušiti*, (*o*)*hladiti* i dr. Jedino se uz *vožiti* čuje i lik *vōžiti*, a uz *zahladiti* također *zahlāditi*. U tim je infinitivima očuvan stariji naglasni obrazac (usp. Kapović 2008b: 19).

Korisno je izdvojiti i neke potvrde u kojima je nenaglašena duljina nestabilna, odnosno u mlađih najčešće izostaje, a sporadično i u starih. Imali smo, doduše, govornikā koji su je i u tim primjerima beziznimno čuvali. Evo nekih primjera: *čāčī* prez. 3. l. sg. (< *čačāti* ‘čučati’), *klāčī* prez. 3. l. sg. (< *klačāti* || *klāčāti*), *klāknūti* || (novije) *klāknuti*, *Mihōḷa*, *nenāvīdan* ‘zavidan, ispunjen mržnjom’, *nābōd* ‘gnojna upala, oteklina ispod kože na tabanu’, *nācīp*, *nācīmba* ‘začin’, *nāđijati se* ‘nadati se’, *nāmōr* ‘bolesno stanje, malaksalost’, *nāpīlak* ‘piće u društvu, pijanka’, *nāplōg* ‘prolom oblaka’, *nāprīdak*, *nārāmak* ‘bremence, svežanj, naplećak’, *nāstōjati*, *prīstōjati*, *prīsād*, *Prōgōn* (top.), *Pōhlib* (top.), *Rānčarīva* (top.), *rāskrižje*, *u sākret* (vrlo rij. s duljinom) (|| *ūtaj* || *dekūko* || *uškundūn* /rom./ || *spo(d) kabanit’a* || *spo(d) gužice*) ‘u tajnosti, kradomice’, *sūdāc*, *ūjām* ‘naknada za mljevenje’, *vāpōr* ‘parobrod; trajekt’ (rom.), *vīrdnōst* (|| /rij./, ograničena uporaba /*valōr* /rom./), *zādiv* ‘ono za što (se) zapinje (*zadīva*, *rašā*) (ob. u moru /greben/, ali i /fig./ smetnja, "zapinjanje" u promuklom grlu)’, *zāgīst* ‘zapešće’, *zājām*, *zākōs* ‘*kūs* reda trsja (polovica reda)’, *zāpērak*, *zāstōr* ‘velika nepromoćiva zaštitna pregača koja se stavljala na magarca kako mu se ne bi zalijepile dlake pri nošenju maslina (odatle i ◇ *špōrko kāko i zāstōr*); (novije) = *koltrīna* (rom.), zastor’, *zātīlak*, *zāvīt*.

I u L pl. duljina se veoma često ukida (npr. *po glāvāh* || *po glavāh* || *po glāvāmi* || *po glavāmi*, *u ustih* || *u ustīma*). Od primjera *za pāsūn* ‘za pāsom’ || *za pasūn* (ipak češće: *zā pas* || /rij./ *za pās* ‘za pās/om/’), noviji je lik (bez duljine) izjednačen sa starijim I sg. imenice *pās* (ipak je češći noviji *za pāsūn* ‘za psom’). U *promīniti* (*se*) je redovito ukinuta (usp. Sali: *promīniti* /*se*/), ali se čuva u *razmīniti*, *namīniti*, *zaminīti*, *zmīniti*. Dubletno je *razvēdrīti* (*se*) || *razvedrīti* (*se*) (|| *rast’arāti* /*se*/ || *raš’arāti* /*se*/). Rijetko se gubi⁶⁰ u *zbūditi* (*se*) ‘probuditi (*se*)’ (obično pri brzem govoru).

No, unatoč nekolicini primjera u kojima je izražena tendencija uklanjanja nenaglašene duljine, ona se inače do danas veoma dobro čuva, i to u svih dobnih skupina. Neće se nikada čuti, npr., *raditi*, *radī* gl. p. r., *gladān*, *petāk*, *napisāti*, dok

⁵⁸ Osim zaglavskoga, zasigurno se ne javlja u žmanskom, koji je po pitanju akcenta vrlo blizak zaglavskom. Za ostale govore zasad ne možemo donijeti sigurnu prosudbu, no pojava je u njima svakako znatno manje frekventna nego u saljskom (u kojem je u mlađih postala gotovo pravilnom /isključivom/).

⁵⁹ U saljskom se najčešće čuje specifičan tip prednaglasne duljine, više nalik dugouzlaznom naglasku (pa tako riječ biva dvostruko naglašena), npr. *hlāditi* || *hlāđiti*.

⁶⁰ Zapravo, izvorno je bilo bez duljine, a kasnije je duljina unesena u prezent i infinitiv ponajprije iz imperativa, ali i pridjeva *būdan* (usp. Kapović 2008b: 19).

je u susjednom Žmanu danas u mlađih (i sredovječnih) redovito tako.⁶¹ Neće se od Zaglavca, kao što rekosmo, nikada čuti ni *rāđi*, a u Saljana je to veoma često.

Zavirimo li malo u gore navedene primjere u kojima sve više dolazi do eliminacije duljine, zaintrigirat će nas duljine u nekim potvrdama. Tako je, npr., duljinu u romanizmu *vāpōr* teško protumačiti bilo čime osim analogijom (usp. npr. *zāpōr* *l=popiračl* 'podupirač'), budući da je etimologijski nezasnovana. Slično je u sjeverozapadnoj skupini, npr. u Solinama, u likovima *nārānža* (Z: *narānža*) i *zārān* 'zarana' (Z: *zarān*) ili u Dragovama, sporadično u liku *vōrāti* 'orati'.

Spomenimo i veoma čestu pojavu dugosilaznoga, fonetski kraćega, *muklog* akcenta ("poluakcenta", koji je izgovorom veoma sličan nenaglašenoj duljini, pa ga ovdje, budući da nemamo boljega znaka, i bilježimo s *ō*), pri čemu se zatvorenost sloga čuva (npr. *I dōša jā...*; *Popīj dōkle nī ustīnulo.*). Vjerojatno je to novija pojava izazvana težnjom za kraćenjem akcenta⁶² (*dōša* > *dōša* > *dōša*), kao što se umjesto *bila* (gl. p. r. ž. r. < *biti*) često (posebno u brzem govoru) čuje *bȳla*. Ipak, kratkosilazni se naglasak u takvim primjerima još uvijek ne čuje. Ista je fonetska vrijednost tipa *mukle* duljine (poluduljine) koja se često javlja u sjeverozapadnoj skupini (ponekad čak i u Žmanu u jugoistočnoj skupini) (npr. *dāvāti*, *zaklāpāti*)⁶³, pri čemu je *a* još zatvorenije negoli pod običnom duljinom (gotovo izjednačeno s *o*). Mišljenja smo da je produljeni akcent (*ˆ*) u susjednom slogu mogao utjecati na slabljenje duljine (usp. Langston 2015: 150⁶⁴; usp. i eliminaciju duljine u primjerima tipa *pisāti*, ali i *petāk* u Žmanu u zadnje vrijeme).

4. 2. DULJENJE VOKALA ISPRED OPSTRUENATA I SONANATA

Vokali se u čakavskim govorima dulje u završnim zatvorenim slogovima i u nezavršnim slogovima ispred konsonantske skupine. Ta su duljenja fonološki uvjetovana i jedna su od prepoznatljivosti čakavštine (usp. Langston 2015: 151). U zaglavskom su ta duljenja veoma izrazita. Jedino se, za razliku od sjeverozapadne skupine dugootočkih govora i, primjerice, ugljanskih govora, još uvijek ne primjećuje izrazitija tendencija duljenja u unutarnjem otvorenu slogu⁶⁵ (usp. Lisac 2009: 108; Langston 2015: 173–176).

⁶¹ Da je eliminacija duljina (kao i produljeni akcent / *ˆ* /) novija pojava, potvrdio nam je i Zlatko Vidulić, izvrstan poznavatelj rodnoga (žmanskoga) govora, kojemu ta promjena veoma smeta. Uistinu, teško je prihvatiti ("naviknuti uho" na) *radī* umjesto *rāđi*. Sudeći po govoru naših najstarijih žmanskih informanata (rođ. 1921. i mlađih), pojava *ˆ* akcenta ipak nije posve nova, ali eliminacija duljina jest.

⁶² A moglo bi se jednostavnim riječima reći i "lijenošću" (olakšavanjem izgovora).

⁶³ Kako bismo istaknuli razliku, takav tip duljina mogli bismo prikazati jednim zatvorenim *a*, a obične (cjelovite) duljine dvama zatvorenim *a*. Valjalo bi istražiti jesu li jedna u odnosu prema drugoj razlikovne.

⁶⁴ "Dokidanje kvantitativnih opreka u nenaglašenim slogovima predstavlja prirodnu fonološku tendenciju; budući da dugi vokali nastoje privući naglasak, nenaglašeni vokali također pokazuju težnju prema skraćivanju (vidi npr. Prince 1990: 358)."

⁶⁵ Pritom isključivo mislimo na pojavu produljenog akcenta (*ˆ*). Kažemo "ne izrazitija" jer se samo kod manjinskoga dijela govornika (uglavnom u dobi od 60-ak do 70-ak godina) primjećuje blago duljenje (slično žmanskom, ali mnogo slabije nego duljenje u sjeverozapadnoj skupini), a ovdje ga bilježimo podebljanim znakom *a* (npr. *sa(da)*, *tamo*, *agači*, *nafte*, *nana*, *zaboraviti*, *napadaju*, *ostali*), no to je fakultativno jer se i u tih govornika registrira kolebanje (npr. *ostārili* : *ostarili*). No, kod najkonzervativnijih (najstarijih), kao ni kod najmlađih (do 20-ak godina), pojava nije registrirana (opr. u Žmanu u mlađih redovito!).

U nastavku ćemo duljenja prikazati komparativno. Za usporedbu ćemo uzeti primjere iz dragovskoga govora (koji su uglavnom isti u svim selima sjeverozapadne skupine, izuzev Savra i Brbinja). Upozoravamo da su u dragovskom u svim primjerima (u dugom slogu) ostvarivi diftonzi (*je*, *ua*, *uo*), no iz tehničkih razloga to nismo redovito bilježili.

4. 2. 1. Duljenja ispred zvučnih šumnika

U zaglavskom, za razliku od dragovskoga, duljenje je provedeno, primjerice, u ovim potvrdama (u zagradama navodimo G sg. deklinabilnih oblika): *bêz mene*, *biž(i)* || *biž* (*biš*) imp. 2. l. sg. (< *bižati*), *bubrîg* (*bubrîga*), *bôb* (*bôba*), *dîd* (*dîda*), *grôb* (*grôba*), *grûg* ‘ugor’ (*grûga*), *kôd mene*, *u lëbrih* || *u lëbrima* (Ali: *lëbra* N pl.), *lupêž* (*lupêža*), *medvid* (*medvîda*) (|| *mêde* /*lmêdê* || (novije) *mêdal*), *obêd* (*obêda*), *obrâz* (*obrâza*)⁶⁶, *ôd mene*, (o)*sêdlati* || (o)*sedlâti*, *prâg* || *prâg* (*prâga*), *pôd* ‘kat’ (*pôda*), *slâb* (*slâboga*)⁶⁷, *spôd mene*, *sřbêž* (*sřbêža* || *sřbêža*) (D: *sřbêž* /-a/), *zâpâd*⁶⁸ (*zâpâda* || *zâpâda*).

U dragovskom se, za razliku od zaglavskoga, duljenje provodi, npr., u: *bêdra* || *bedrâ* (*bedrê*), *grâbĭe* (*grâbaĭ* || *grabâĭ*), *nâžga(la)* gl. p. r. (< *nažgati*), *nâžgin* prez. 3. l. sg., *vâzmin* prez. 1. l. sg. (< *vazê/s/ti*).

Zajednički su primjeri duljenja ispred zvučnih šumnika, primjerice, ovi: *dâž* (Z: || *dâž*) (Z: *dâžja*; D: *dažjâ*), *îgla* (*îglê*), *korîzma* (*korîzme*), *lêgla* gl. p. r. ž. r. (< *lêt’i*), *ôgrada* (D: || *vôgrada*) (/v/ôgrade), *rôdbina* (*rôdbine*), *sêdmica* (*sêdmice*) (|| *šetemân* /Z/, *šetemûn* /D/ /rom./), *zâdnî* (*zâdnêga*).

4. 2. 2. Duljenja ispred bezvučnih šumnika

U zaglavskom se, za razliku od dragovskoga⁶⁹, duljenje provodi, npr., u: *agûst* ‘kolovoz’ (*agûsta*), *bês tebe*, *Božît’* (*Božît’a*), *brođît’* (*brođît’a*), *brât* (*brâta*), *čêp* (*čêpa*), *čovîk* (*čovîka*), *dešpêt* (*dešpêta*), *hâstati se* ‘hvastati se’, *grâh* (*grâha*), *gûšt’erica* (*gûšt’erice*), *Isûs* (*Isûsa*), *Josîp* || (starije) *Osîp* (/J/osîpa), *konôp* (*konôpa*), *kozlâk* (*kozlâka*), *krûh* (*krûha*), *kûp* (*kûpa*), *lûk* ‘češnjak’ (*lûka*), *mâk* (*mâka*), *mîš* (*mîša*), *mladît’* (*mladît’a* || *mladît’a*), *mûlâc* (*mûlca*; D: *mûlcâ*), *nîšt’e* ‘ništa’⁷⁰ (Z: *nîčesara*; D: *nîčesa*), *ôci* (*oçiju*), *ôko* (*ôka*), *orîh* (*orîha*), *pijât* (*pijâta*; D: *pijâta*), *poplât* ‘potplat; taban’ (*poplâta*; D: *poplâta*), *pôp* (*pôpa*; D: *popâ*), *pršût* (*pršûta*), *siromâh* (*siromâha*; D: *siromâha*), *sît* (*sîtoga*), *svâs* ‘sav’ (*svêga*; D: *svêgâ* || *svêga*), *svidôk* || *svidôk* (*svidôka*; D: *svidokâ*), *tabâk* (*tabâka*; D: *tabâka*), *tît’* (*tît’a*), *tlôh* ‘pod, tlo’ (*tlôha*; D: *tlohâ*), *udovâc* || *udovâc* (*udôfca*; D: *udovcâ*), *vnûk* (*vnûka*), *zâik* (*zâika*), *zâvît* || *zavît* || (rij., pojed.) *zavît* (*zâvîta*) (D: *zâvît* /-a/), *zêt* (*zêta*).

⁶⁶ U D je, osim *obrâz*, ostvarivo i *obrâz* (vidi sljedeću bilješku).

⁶⁷ U D je, osim *slâb* (G: *slâboga*), ostvarivo i *slâb*, s neznatno produljenim akcentom u odnosu na, npr., *mâti*.

⁶⁸ Samo u npr. *Sûnce je bilo na zâpâdu* || *zâpâdu* i sl., ne kao strana svijeta. I *sûnca zâpâd* || (novije) *sumca zapâd* / *sûnca zâpad*.

⁶⁹ Ipak, u dragovskom se rjeđe čuje i *pijât*, *tabâk*, *poplât*, s produljenim akcentom duljine neznatne u usporedbi s dugosilaznim, kao i s produljenim u, npr., *kopâti*.

⁷⁰ Kada je u značenju ‘nitkov, niškorišti (od čovjeka)’, onda G glasi, iako vrlo rijetko, *nîšt’a*. No, danas se više čuje *nîšta*, a *nîšt’e* prevladava u značenju ‘nitkov.’

U dragovskom se, za razliku od zaglavskoga, duljenje provodi, npr.: *brjāk* (*brjākà*) (Z: *bārjak l-al*), *cūkar* ‘šećer’ (*cūkra*), *dāska* (*daskē*), *dēsno* (*dēsnoĝa* || *desnōĝa*), *mūšno* (prilog) ‘malo vjerojatno, mali su izgledi’, *nāčmin* prez. 1. l. sg. (< *načqti*), *ōštro* (*oštrōĝa*)⁷¹, *pūknuti*, *pūknēno* ‘(na)puknuto’, *slā(t)ko*⁷² (*slat/kōĝa*), *stīsnuti*, *stīšneno* ‘stisnuto; stiješnjeno’, *uništiti* || (novije) *uništiti*, *ūsnica* (*ūsnice*), *Vēli Rāt* (*Velartq*; Z: *Vēloga Rāta*), *zdubāc* ‘riba zubatac’ (*zdubācā*) (Z: *zubāc l zubācal*), *zāspa(la)* gl. p. r. (< *zaspāti*), *zāspin* prez. 1. l. sg.

Zajednički su primjeri duljenja pred bezvučnim šumnicima, primjerice, sljedeći: *bāčva* (D: || *bāča*) (*bāčve* /D: || *bāčel*, *bīčve* (D: *bīče*) (*bīčav*), *čēšļa* G sg. (< *čēšal*), *čīsti* (*čīstoga*), *danāš(ka)*, *črīšna* (*črīšne*), *divlāk* (*divlāka*) (D: *diblāk l diblākā*), *donēsti*, *dōša* gl. p. r. (< *dōjti*), *fēšta* (*fēšte*), *funēstra* ‘prozor’ (*funēstre*), *grīsti*, *īsti* ‘jesti; jelo’ = *īdeñe* || *īdeñe*, *īt’e* (G *īsti*), *jūtro* (Z) || *jūtri* (D) ‘ujutro’, *jūtro* ‘jutro’ (*jūtra*), *kāpla* (*kāpļe*), *klāsti* ‘staviti’, *kōsti* (*kostiju*), *māslina* (*māslīne*), *māška* (*māške*), *mēsto* (*mēsta*), *mētla* (*metlē*), *molītva* (*molītve*), *mrāz* (*mrāza*; D: *mrāzā*), *nevēsta* (*nevēste*), *nāspa se je* ‘naspavao se’, *nāš* (Z: *nāšega*; D: *nāšogal-ega*), *nāša* gl. p. r. (< *nājti*), *noťāš(ka)* (D: *net’āšikal*), *ōpra(la)* (Z) || ^(v)(*ū*)*ōpra(la)* / *oprā(la)* (D) gl. p. r. (< *oprāti* /Z/ || *oprāti* /D/), *ōsti* (*ostiju*) (D: || ^v*ōsti* /^l*ostijul*), *otāc* (*ōca*; D: || ^(v)(*ū*)*ōca*), *pāsti* ‘pāsti; pāsti’, *pīsmā* ‘pjesma’ (*pīsmē*), *pētāk* (Z: *pētkā*; D: *pētkā*), *plēsti*, *pōša* gl. p. r. (< *pōjti*), *rēkla* (D: *r(i)ēk^la*)⁷³ gl. p. r. ž. r. (< *rēt’i*), *smōkva* (*smōkve*) (D: *smōka l-el*), *sūdāc* (*sū^ddca*; D: *sudāc*, *sū^dcā*), *tēkla* gl. p. r. ž. r. (< *tēt’i*), *trīšt’en* ‘lijen’ (*trīšt’enoga*), *vazē(s)ti* || *uzē(s)ti* (D: *lva/zēti*; gl. p. r. *zēlla* || *vazēlall/usp*. Z: *vāzellal* || *ūzellall*), *večerāš(ka)*, *zēsti* ‘zepsti.’

4. 2. 3. Duljenja ispred sonanata

U sljedećim primjerima u dragovskom izostaje duljenje, dok se u zaglavskom provodi, npr.: *bēž nēga*, *bēž nēje*, *čļēni* / *čļvēni* || (pojed.) *čļēni* / *čļvēni* (*čļēnoga* / *čļvēnoga l-ēnoga*) (D: *čļēni* /rij./ || /novijel/ *čļvēni*), *četire* (|| *čētre*) (*četire* || *četirih*), *īme*⁷⁴ (*īmena*), *kōd nēga*, *kōd nēje*, *kumpīri* N pl. (*kumpīrov*) (D: *kumpīri* /*kumpīrov* || *kumpīrōvl*), *ūle* (*ūļa*; D /rij./ *ūļa*), *zūn* ‘lipanj’ (*zūna*), *ōd nēga*, *ōd nēje*, *spōd nēga*, *spōd nēje*.

U dragovskom se, za razliku od zaglavskoga, duljenje provodi, npr., u ovim potvrdama: *ān’je* || (novije) *ānd’e* (*ān’jela* || *ānd’ela*), *gōrko*⁷⁵ (*gorkōĝa* || *gōrkoga*), *krōv*⁷⁶ (*krovā*; Z: *krōva*), *lāvko* (*lāvkoga*) (Z: *lāfkolgal*), *nājgōri*, *nājstjī* (*nājstjēĝa*) (Z: *nājstarjī l-jēĝal*) itd., *sūmļa(ti)*, *zēmļa* || *zemļā* (*zemļē*).

U oba govora duljenje je provedeno, primjerice, u sljedećim potvrdama: *đim* (*đīma*), *divōjka* (*divōjke*), *dlān* (*dlāna*) (D: *dlūn ldlānal*), *dōli* (u D češće *dōli*), *gn(j)*

⁷¹ Premda smo čuli nekoliko puta i ovu varijantu u zaglavskom. Čini se da je nekoć postojala.

⁷² U Z se *slātko* koristi samo u afektivnim iskazima (npr. *A mēni je slātki živōt, jē li?!*; *Govōri slātko kākō da šīpa cvēt’e, a žīva kūga je (u) va nōj.*).

⁷³ U dragovskom, kao i u savarskom, artikulacija *l* u *r(i)ēkla* najčešće je znatno oslabljena, a kadšto se zaista čuje i *r(i)ēka* (uz *r(i)ēkla*).

⁷⁴ Ipak, *īme* je u čestom uzviku *īme Isūsovo!*; *īme Bōga!*; *īme Mājke Bōžje*, *Divīce Okrūnīnice!* i sl. Ali: *Kāko mu je īme.*; *nē znan je īme* itd.

⁷⁵ U Z prevladava *gōrko* || (rjeđe) *žūko*. *Gōrko* se koristi ob. u stilski obilježenim izrazima (npr. *Gōrki su mēni dāni š nīn.*). Isto je i sa *slātko*.

⁷⁶ U mlađih nekonzervativnih Zaglavaca registriramo *krōv*. U starih je redovito *kuvēta* (rom.) || (rjeđe) *krōv*.

ôj (gn(j)öja; (D: || gn/j/ojä), gôri (u D češće göri), *gospodim* (*gospodina*), *kâr* (Z: || kâr) (Z: kâra; D: karä), *kĭin* (*kĭina* || *kĭina*), *likâr* (Z: *likâra*; D: *likârä*), *ĭubâv* || (novo) *ĭubav* (*ĭubâvi* || *ĭubavi*; D: *ĭubâvi* || *ĭubavi*), *mâj* ‘svibanj’ (*mâja*; D: *mâja*) (rom.), *maštê* (*maštêla*), *mihâr* (Z: *mihâra*; D: *mihârä*), *ogân* (*ögna*) (D: *vogûn lognäl*), *plâmik* ‘plamen’ (*plâmika*), *pûn* (*pûnoga*), *sîr* (*sîra*), *sâna* (*sâne*), *trûdân* (D: *trûdûn*) (*trûdnoga*), *tûji* (*tûjega*).

4. 2. 4. Duljenje na mjestu poluglasa

Langston (2015: 165) dijeli čakavske govore u tri skupine s obzirom na raspon okolina u kojima dolazi do duljenja u zatvorenom slogu: skupina u kojoj se provodi duljenje ispred sonanata (npr. *krâj* /G *krâjal*); skupina u kojoj se usto duljenje provodi ispred zvučnih opstruenata (npr. *krâj*, *prâg*); skupina u kojoj se duljenje provodi u svim zatvorenim slogovima (npr. *krâj*, *prâg*, *brât*). Zaglavski govor, kao što smo vidjeli, spada u treću skupinu.

U nekim primjerima (ponajviše, izgleda, u zaglavskima) u zamjenu za ispadanje poluglasa produljeni su svi novonastali naglašeni zatvoreni slogovi koji završavaju opstruentima. Tezi o starosti toga tipa duljenja ide u prilog činjenica da se događa samo ondje gdje je nekoć bio poluglas (npr. **slâbv*, **gâdv*, **pòpv*, **bòbv*, *plòtv*, itd.), a ne gdje ga nije bilo, npr. *pögled* (|| /nekoć/ *pögled*), *ïdro* (usp. Kapović 2008b: 25; Finka 1977: 82). Ipak, ima duljenja i gdje nije bilo poluglasa (npr. Z i D: *pobîgla*, *igran se*, *ôblak*, (*v*)*ôgrada*) pa se ne usuđujemo generalizirati ni po ovom pitanju.

4. 2. 5. Neke posebnosti duljenja

Najzad, izdvojimo i neke od primjera zaglavskih dubleta⁷⁷ (svih vrsta duljenja) koje registriramo katkad u govoru jedne osobe, katkad se razlikuju od osobe do osobe, a neki su individualni i/ili vrlo rijetki, dok neki stariji likovi alterniraju s mlađima (to će biti napomenuto; u zagradaama navodimo G sg. deklinabilnih riječi): *čĭĭeni* || *čĭĭeni* (-oga), *čĭtĭre* || (vrlo rij., pojed.) *čĭtĭre* (*čĭtĭre* || *čĭtĭrih*), *dĭgnuti* || *dĭgnuti* || *dĭgnuti*, *dĭlĭdba* || *dĭlĭdba* (|| *dĭlba*) (-e), *dlĕto* || *dlĕto* (-a), (*z*)*dŭba* || (*z*)*dŭba* gl. p. r. (< /z/dŭsti), *frĭški* || *frĭški* (-oga), *gövano* || *gövano* (-a), *kâmi* || (u starijih rjeđe) *kâmik* (*kâmika*), *kâr* || *kâr* ‘zaprežna kola’ (*kâra*), *krâtki* || *krâtki* (*krâtak*) (-tkoga), *kmĕt* || (rij.) *kmĕt* ‘gospodarstvo; obitelj’ (*kmĕti*), *mĕfki* || *mĕfki* (*mĕkak*) (*mĕfkôga*), *mögu(n)* || *mögu(n)* (|| *mörin* / *möžin*) prez. 1. l. sg. (< *möt'i*), *nâglas* || *nâglas*, *nâpri* || (pojed., rij.) *nâpri*, *natĕga* || *natĕga*, *ôbĭč* || (rij.) *ôbĭč* (-a), *ôčevo* || *ôčevo* (-oga), *pâšt* || (pojed., rij.) *pâšt* ‘obrok’ (rom.) (*pâšta* || /rij./ *pâšta*), *pĭzda* || *pĭzda* (*pĭzdê*), *pöslĭ* ‘poslije; poslovi’ || *pöslĭ* ‘poslije’ || (pojed., arh., rij.) *pöslĭ* ‘poslije’, *potĕga* || *potĕga* gl. p. r. (< *potĕgnŭti*), *prâg* || *prâg* (*prâga*), *prorôk* || (rij.) *prorôk* || (novo) *prorôk* (-a), *rastĕga* || *rastĕga*, *rŭno* || *rŭno* (-a), *rĕžin* || (vrlo rij.) *rĕžin* ‘režim (najčešće fig.)’

⁷⁷ Teško je reći koji je lik stariji. Zlatko Vidulić, vrstan poznavatelj žmanskoga govora, u razgovoru nam je spomenuo kako ga je njegov otac upozorio: *Mi sâda govörĭmo korâk, ma stârĭ su govörĭli korâk!* (u zaglavskom je *körak* /G *körka*, pl. *körcil*). S druge strane, Vidulić primjećuje kako su vokali u starim imenima redovito dugi (npr. *Mârko*, *Ânte*), a u novima kratki (npr. *Stânko* || *Stânko*). Svakako su, općenito, od gore navedenih dubletnih likova u zaglavskom češći oni u kojima je provedeno duljenje i oni su uistinu mjesna posebnost (npr. rijetko ćemo drugdje čuti *čĭtĭre*, *ôko*, *zĕt*, *nĭšt'e* i *čĭĭeno* || *čĭĭeno*). Specifični su, s druge strane i *rŭka*, (*ŭsta*), *nârôd*, *vöjska*, *pĭzda*, *gövano*, u kojima bi po pravilu trebao biti dugi akcent.

(*rêžina* || *rêžima*) (rom.), *sakêt* || (rij.) *sakêt* ‘vrecica’ (*sakêta*) (rom.), *tindalêt* || (pojed., rij.) *tindalêt* ‘platno za skupljanje mreže’ (rom.) (*tindalêta*) (Ali: samo *bukêt* (-a), *brudêt* (-a), *tražêt* (-a) /rom./), *smöla* || *smöla* (-e), *sredina* || *sredina* (-e), *stêga* || *stêga* gl. p. r. (< *stêgnüti*), *svidök* || *svidök* (*svidöka*), *tânki* || *tânki* (*tânak*) (-nkoga), *udovâc* || *udovâc* (*udöfca*), *usâhla* || *usâhla* gl. p. r. ž. r. (< *usahnüti*), *zâvît* || *zavît* || (rij.) *zavît*.

U konzervativnih se čuje i ovakav imperativ glagola *hoditi*: *hōdi*, *hōmo*, *hōte* i posve je stilski neutralan, premda bi se iz sljedećega izoliranog primjera moglo zaključiti suprotno (*Ne hōte, māle, nā more, dōli je vēli ogāñ, ne hōte!*). Često je i *ōt’u*, *ōt’eš*, *ōt’e...* prez. (< /o/titi). Zanimljivo je starinsko *čêkaj* imp. (< *čêkati*), kao i u *lêbrih* || u *lêbrima* L pl. (< *lêbro*) te duljenje nakon regresivnoga pomaka u (o) *sêdlati*, pored starijega lika (o)*sedlāti*.

Pri sklonidbi nekih imenica (npr. *dohōdak*, *nāpřidak*, *kāšal*, *čêšal*, *bānak* ‘klupa’ /rom./, *čāva*, *zāpêrak*, *ukrājak*, *ubōjak* /češće u pl./ ‘vrsta obuće’, *stārac*, *zminac*, *trgōvac*, *mārač* ‘ožujak’ /rom./) te pridjeva (npr. *kuntēnat* /rom./ || *zadovōlan*, *podlōžan*, *umōran* || *trūdān*) provodi se duljenje (npr. u G: *dohōdka*, *nāpřitka*, *kāšla*, *čêšla*, *bānka*, *čāvla*, *zāpêrka*, *ukrājka*, *ubōjka*, *stārca*, *zminca*, *trgōvca* || *trgōfca*, *mārča*; *kuntintoga* || *zadovōlnoga*, *podlōžnoga*, *umōrnoga* || *trūdnooga*). Obrnuto je npr. u *dlān* (*dlāna*), *postō* (*postōla*), *sō* (*sōli*), *pakā* (*pākla*). Ima i potvrda duljenja i u N i u ostalim padežima, npr. *zimogrōžan* (G *zimogrōžnoga*). Kao i na čitavom otoku (osim SP) razlikuje se kvantiteta u gl. p. r. m. r. i ž. r.: *posika* i *posikla*, *pobīga* i *pobigla*, *ponēsa* i *ponēsla*, *rēka* i *rēkla*, *spēka* i *spēkla*, *lēga* i *lēgla*, itd. U liku *razlika* registriramo akcenatsko previranje. Tako se čuje: *rāzlika* || *razlika* || *rāzlika* || (rjeđe) *rāzlika* (u mlađih: *rāzlika*). Uz najčešće *razlikovati*, kadšto registriramo i *razlikovāti*.

Dubletni su deminutivni oblici s naglaskom na ultimim ili penultimim odnosno antepenultimim: *kāblit*⁷⁸ || (rjeđe) *kablit*’ (L sg.: u *kāblit’u* || u *kablit’u*) (< *kabā*), *bāncit*’ || (rij.) *bančit*’ (< *bānak*), *jārbulit*’ || (rjeđe) *jarbulit*’ (< *jārbu*). Prevladava *pōkrvalo* (dem. *pōkrvalce* || *pōkrvalit*’o) ‘poklopac’, no može se čuti i *pokrvalō* (dem. *pokrvalce*). Dem. od *ānd’e* je samo *ānd’elit*’. Međutim, noviji dem. glasi samo *stančit*’ (< /gradski/ *stāñ*). To, uz ostalo, ide u prilog našoj tezi da su u ovom slučaju stariji likovi s akcentom na prvom slogu.

Zanimljiva je situacija s duljenjima u gl. p. r., odnosno perfektu glagola: *nabrāti* ‘ubrati; nabrati’, *nakrāsti se*, *nasmijāti se*, *naspāti se*, *nasrāti se* ‘i fig. nabrblijati se’, *nastāti se* ‘nastajati se (dugo vremena)’, *nažgāti (se)*, *oprāti (se)* ‘oprati (se); umiti (se)’, *pobrāti*, *pospāti*, *postāti* ‘odstajati’, *posvojāti* || *pōsvojati* ‘prisvojiti’, *přbrāti*, *přspāti*, *užgāti (se)* || (starije, rij.) *važgāti (se)*, *zaklāti se*, *zaspāti*.

Evo ih redom (nema većih razlika u odnosu na SZ skupinu⁷⁹): *nābra(la)*, *nākra(la) se je* (ipak češće: *nakrā / nakrāla se je*), *nāsmija(la) se je*, *nāspa(la) se je*, *nāsra(la) se je* (ipak i *nasrā/lal se je*), *nāsta(la) se je*, *nāžga (se) je*, *ōpra(la) (se) je*, *pōbra(la) je*, *pōspa(la) je*, *pōsta(la) je*, *pōsvoja(la) je* || (rij.) *posvojāla je*, *přbra(la) je* || (rij.) *přbrā(la) je*, *přspa(la) je* || (vrlo rij.) *přspā(la) je*, *užga(la) (se) je* || (rij.) *vāžga(la) (se) je*, *zākla(la) se je*, *zāspa(la) je* (možda nekoć i *zāspalal je*).

⁷⁸ (U) *va nin mòdrin* || *modrin kâblit’u*; *Jêste znêli mòdri kâblit’?*; Isto tako i u pl. < *kabâ*: *Daži kâko da s kâblima*.

⁷⁹ Ovo bi bile glavne razlike: *nāžga(la) (se) je*, *užga(la) (se) je* || *vāžga(la) (se) je*, *zāspa(la) je* (redovito duljenje u sjeverozapadnoj skupini).

U 3. l. sg. prezenta glagola *prosûti*, *posûti*, *nasûti*, *zasûti*, *zaspâti*, *užgâti* stanje je drugačije nego u sjeverozapadnoj skupini (i npr. Ž) (prvi je lik, prije dvotočja, zaglavski): *prôspe* : *prôspe*, *pôspe* : *pôspe*, *nâspe* : *nâspe* || *nâspe*, *zâspe* (< *zaspâti* i *zasûti*) : *zâspe* (< *zaspâti*) || *zâspe* (< *zasûti*), *ûžge* : *ûžge*. Od *sahnûti*, *trouvâti* je dubletno: *sâhne* || *sahnê*, *trûje* || *trûjê*.

Afektivnih duljenja u primjeru *dôbri* u zaglavskom govoru nema (usp. sjeverozapadna skupina: *Mâli môj dôbri!*; *Dôbra nâša Antîca*, *Bôg jej dâj strî'u i zdrâvle!*; *Isûse môj dôbri*, *pomoži me!*).

4. 2. 6. Duljenje i kraćenje u novi(ji)m riječima

Važno je da dijalektologija ide ukorak s vremenom, odnosno da detektira i novije pojave, primjerice akcent u nedavno primljenim riječima. Zašto se, primjerice, od starih najčešće čuje *provizâcija*, a veoma rijetko *provizâcija*? Zašto redovito kažu *koferêncija*, a nikada *koferêncija*? Te su riječi prodrle u govor za vrijeme Drugoga svjetskog rata (prva znači 'ratna pomoć'). Prvi medij od kojega su čakavci čuli ove riječi bio je štokavski, i to u obliku *provizâcija*, *konferêncija*. Budući da čakavski prozodijski inventar ne uključuje uzlazne akcente, pokušaj "oponašanja" izgovora na štokavski način pomoću raspoloživih sredstava, i ne provodeći inače "prirodno" zatvaranje vokala u unutarnjem slogu, rezultirao je upravo ovakvim oblicima. Zaglavcima je prirodnije izgovoriti *provizâcija*, negoli *provizâcija*. S druge strane, govornici nisu osjećali potrebu za "finijom" prilagodbom izgovora leksema *râcija*, a možemo lako pretpostaviti i zbog čega (asocijacije na *raciju*; ugnjetavanje, nanošenje štete, diktatura, nametnuta vlast).

Ovakve "poetske" interpretacije, dakako, valja uzimati s oprezom, ali je, po nama, ovo bolje objašnjenje negoli, primjerice, analogija (npr. < *bonagrâcija*; < *kufedêncija*), kojom se prečesto tumače jezične pojave. Sve u svemu, čuvaju se stara naglasna pravila i to potvrđuje stabilnost sustava (barem u govornika *izvornih* u punom smislu riječi).

Evo mnoštva novijih primljenica (a među njima i imena, relativno novijih) u kojima je došlo do kraćenja (u starijih govornika): (*a*)*kumulâtor* (mladi: *akumulâtor*), *Amâlija* || *Amâlija*, *babarôga*, (*bâba*) *žôfa*, *bâger*, *bôlnica* (|| /manje konzervativni/ *bôlnica*; izvorno /arh./: *špitâ* /rom./), *Bôris*, *Brânka*, *cedevîta*, *čâkavica*, *čâkavski*, *dâma* || *dâma*, *drûštvo* (izvorno: *kumpaňija*), *glûpa* (izvorno: *nêpametna* || *šêmpijasta* || *t'ôkasta* i dr.), *grôzno*, *gûžva*, *hòdnik* (izvorno: *pôrtig* /rom./), *Jôsa* (hipokoristik), *Josîpovit'*, *katastrôfa* (|| /starije, rij./ *katastrôflal*), *klîma*, *klûpa* (izvorno: *bânak*), *krèma* (izvorno samo *mâst*), *krâjevska* (salama), *Krêšo*, *lûdnica*, *Mârijo* || *Mârijo*, *Milânovit'*, *nâčelnik*, *nâkaza* (izvorno: *pŕstrûha* || *pŕzraka*), *nâpad*, *nòvac* (izvorno: *šôldi* /*dînari*), *obîtel* (rij., najčešće u *svêta obîtel*; izvorno: *famêja*), *operâcija*, *parîzer*, *paštêta*, *pênta*, *plâvo* (|| *plâvo*; izvorno: *môdro*), *Pòmorska večer*, *prâvo* 'prâvo'⁸⁰, *prîča* (izvorno: *štôrija* || *fjâbula* || *štrôfica*, i dr.), *prîroda*, *prôzor* (samo pri razgovoru sa strancima, inače *funêstra*), *pûtnik*, *râdijo*, *sâbor*, *sâjam* (izvorno: *pa/n/zâr*), *salâm* 'salama', *sjèno* (izvorno: *slâma*), *Stânko*, *šâtor*, *štôkavski*, *vegêta*, *vûlkan*⁸¹, *zâdruga*.

⁸⁰ Postoji stara riječ *prâvo* 'prâvo (točno; upravo; ravno)' i nova *prâvo* 'prâvo' (npr. *To je nîhovo prâvo*; *Studîra prâvo*), koju nekonzervativni izgovaraju *prâvo*.

⁸¹ Relativno novije. Često u \diamond *čŕno kâko (da / i) || kâ || kâo vûlkan; čŕni se kako vûlkan* (ob. nebo).

Neka od navedenih imena relativno su novija te je to vjerojatno razlog izostanka duljenja (za koje su postojali uvjeti, kao i u svim navedenim potvrdama), no teško je objasniti izostanak duljenja u starom imenu *Lūka* (možda kako bi se razlikovalo od naziva mjesta *Lūka*?), kao i pojedinačno duljenje u *Rānko* (usp. *Brānko*, *Stānko*, *Ānka*; usp. u Luci pojedinačno: *Brūnko*).⁸²

No nije uvijek izostanak duljenja siguran pokazatelj da se radi o novijoj primljenici (usp. npr. *dōba* /ž. r. / s. r.⁸³ / < *dobāl*, *kōn*, *lōvac*, *mōst*, *sālam* /pl. *sālmil* 'psalam' /rom./, *sūmḷa*, *sūmḷati*, *mūšno*). Zanimljiv je naglasak na antepenultimi u posve starim riječima *sōtona* (*sōtone* G) (i u sjeverozapadnoj skupini; *sotonē* G), *živina* (*živinē* G), *rūgoba* (*rūgobe* G), *mūčina* (*mūčine* G) 'mučnina', *zdihati* (u sjeverozapadnoj skupini: *dihati*) i *znēnada* 'iznenada', u riječi upitne starosti *spāvalo* 'ličinka bogomoljke (kokon, spužvasta tvorevina zalijepljena ob. ispod kamena)', zacijelo relativno novijoj *būdala* (|| *būzdo* /rom./), novijoj *stōpalo* 'papučica na *mākini* za štiti *rōbu*', *pāpuče* (|| /vrlo rij., više u šali/ *papūče*) (izvorno: *cavāte*), *gītara* te novima *flōmaster*, *Milena*, *pid'ama*, *tēlefon* (|| /pojed./ *telefōn*; nekoć, navodno, i *telefūn*), *žirafa*. Također relativno novija riječ *čḡnilo* 'tinta' sačinjava minimalni opozicijski par sa starijom *čḡnilo* 'crnilo glavonožaca; crnilo (općenito).'

Navest ćemo i nekoliko novijih primljenica u kojima je akcent posve prilagođen domaćem naglasnom sustavu, odnosno iskorištene su sve mogućnosti (progresivna metataksa, a većinom i duljenje te zatvaranje sloga): *bazēn* || *bazēn*, *bezvēzno*, *buḡbḡr*, *čistačica* || (u starijih većinom) *čistāčica* (!), *derēktor(ica)*⁸⁴ (|| /mladi/ *dirēktor* || *direktor*, *direktōrica*), *grad'evina* 'studij građevine', *grad'evina* 'zgrada', *grīva*, *hotēl* || *hotēl*, *kultūrno*, *kāmp* || *kāmp*, *lim* (*lima* G; izvorno: *lāta*), *majmūn*, *ocējan* (mlađi: *ōcean*), *o(t)pr(i)like* (izvorno: *po pr(i)liki* || *pršapōko* /rom./ || *alōt'o* /rom./), *plin* (*plina* || *plina* G), *povišica*⁸⁵, *pustiina* || *pūstiina*⁸⁶, *rāng*, *ribnāk*, *slikār* (pojed.) || *slikar*, *stručnāk*, *stāž*, *tamān* || *tamān*, *tāne* 'puščano zrno', *terēn* || *terēn*, *živa* 'živa (Hg)'. Zanimljiv je i lik *Varōš* 'zadarska Varoš.' Biblijsko je ime *Jōb* (duljenje prema: *grōb*, *bōb*, *drōb*...).

Izuzetno je zanimljivo "uhvatiti" razlike između akcenta starije i mlađe osobe u razgovoru na temelju jedne rečenice, što smo mi mnogo puta uspjeli (A = sin /rođen 1965./; B = otac /rođen 1931./), npr. A: *Tō je livadni mēd*. B: *Ā, livādni!*⁸⁷; A: *A čā je po misecu hodi?* B: *I po misēcu, i po škūru.*; A: *Nāšli su ga u tal'jānskima vōdama*. B: *U tal'jānskima vōdāmi?* A: *Ē*. Sa sigurnošću se može reći da su izvorni govornici uistinu nepokolebljivi, to jest da snažno odolijevaju utjecajima.

⁸² Zanimljivost: npr. *Milānovit'*, *Gitārovit'* (*Kitārovit'*) nije produljeno (vjerojatno nema neke riječi koja bi poslužila kao "uzor", barem ne frekventnije; usp. *gītara* || /stari češce/ *gītara*). *Karamārko* je očito produljeno po uzoru na staro ime *Mārko*. S druge strane, *Josipovit'* nije produljeno, premda je staro ime (*Josip* (ž. r. // *osipa*).

⁸³ Oblik u srednjem rodu zacijelo je noviji. Usp. *Dōšla je kāsna dōba*; *Do vē dobē stāti!?*; Ali: *Tō je bilo u stāro dōba*. (usp. So, najstarija govornica govori sve u ž. r., čak i: (°) *stāru dobū*).

⁸⁴ Analogijom prema starom *učitel'*, *učitelica*, *Spasitel'* i dr.

⁸⁵ Moguće tumačiti analogijom prema *polafčica* 'polakšica, olakšanje.'

⁸⁶ A: *Nēvrime hāra pūstiūn*. *Pijāvica*. *Vē kako se oḡce kūpu u kūp!* B: *Dobrīn ih je brōja viti*. [Izrečeno gledajući TV-dokumentarac].

⁸⁷ *Livada* ni *livadni* (*livādni*) inače ne postoje u zaglavskom govoru (osim u narodnoj pjesmi, npr. *Čūvan oḡce nā livādi sāma*...).

5. PROZODIJSKA STILSKA IZRAŽAJNA SREDSTVA

Na početku ističemo afektivnu vrijednost otvorenoga (i otegnutoga) izgovora zatvorenih vokala, npr. *Kotâri (ôti u Kotâ:rima da bëru ràno grôzje; tò prodâju vâla na pijâci.)*. Ovakvim se izgovorom izriče odmak od *Vlâhov* (stanovnika Ravnih kotara), a pomalo i zavist. Podrugljivim tonom izrečeno je *neodâ:na* (mjesto *neodâna*) (*Nima ni ditêta ni kuncêta, nogo stâra curetîna neodâ:na, a sprđârîla bi svâkomu*). Umjesto običnoga lika *křcât*, lik *křcâ:t*, s akcentom produljenim na poseban način, ovdje je upotrijebljen za isticanje, pojačavanje dojma (o ulovu) (*Tò je jëno čûdo, pûn baligôt rib, krcâ:t!*), kao što su ovi koji slijede korišteni namjesto *kâo* i *trâva* (*Bļûtavo je kâ:o trâ:va*). Kako bi se istaknula jačina vjetra, umjesto neutralnoga *levantâra* koristi se *levantâ:ra* (*Pûhâlo je; levantâ:ra – fřtûna je bila, a nôt', dûpli škûr.*) U sljedećem je primjeru *svâs*, umjesto stilski neutralnoga *svâs*, također za isticanje, ali i na poseban način izražava gorčinu zbog pokradena grožđa (*ûn třs nâmo, vê, – svâ:s je "očîšt'en", nî nâjka zřna na nîm, znâš ča je rêt'i zřna!*).

Produljeni se akcent, iako za razliku od sjeverozapadne skupine ne dolazi u neutralnim iskazima, kao što smo vidjeli, može upotrijebiti kao stilsko sredstvo (*Bila su sâmo tri kîla.; Jê:ʔ /umjesto jê/*).

I zatvaranje sloga, uz duljenje, može biti snažan izraz afektivnosti (npr. *Vrâg te ôdnija ôd mene, da te ôdnija!; Ma dôbre su. Opëru se, i čâ in je – vrâg*), ali i druga krajnost (*Vrâh || vrâg te ukotî i nâ me namîri!*) (usp. neutralan lik *vrâg || vrâg*). Neznatno duljenje i zatvaranje sloga registrirano je u *P:rôkļet bi!*; *P:rôkļeto ti bilo!*; *P:rôkļeto stvôre!*⁸⁸ (usp. slabija afektivnost: *prôkļet/ol*). Dvjesto točkama iza *p* označena je osjetna stanka (između *p* i *rokļet*),⁸⁹ kojom se postiže najjači stupanj afektivnosti, odnosno iznimno snažna želja da se nekoga prokune. Neutralno je *požâti (žîto, čenîcu)*, a afektivno i figurativnoga značenja *požâti (Nò je kurbetîna, požâti t'e ti svî šqldi.)*.

Osim u *mâjo* 'majko, mama' (ali afektivno: *mâjko || mâjko*⁹⁰), *nâne* 'bako', *t'ât'e* 'oče, tata', pri intimnijem obraćanju slog se dulji i u *têta* (V) i *rôde* (*Rôde môj!*).

Veoma frekventan lik *têško*, za razliku od *têsko*, obično ima ponešto stilskoga naboja (*ôto zêle je têško kâ vrâg – ûleno i têško. Jâ san kûšala jedân sinâ, ma... kî bi to î... ; ôt'eš u mânoj ponêsti? ôta zdêla ti je têška za nosîti.; A: Čâ san mûnen? B: Â, têško si pâmetan ('= nisi nego pametan! /ironija!)*).

Osim variranja kvantitete, i regresivno pomicanje akcenta koristi se u stilске svrhe. Najprije navedimo normalno naglašene riječi: *dešpêt, sramôta* (*sramotê* G, *sramôtu* D, *sramôto* V), *opâlin, žîvê, lokâli, okrije se, kûšala, i prâvo, ne trîba, zakôļi, lažļivče, lažļivica, gustâ, ostâne, krepâ, krepâj, t'ikâ* (fig.) 'pati, živcira se', *krepâ, reštâ* (fig., rij.) 'o(p)stane', *t'apâ* 'uhvati', *ostâvi (se), prasîca, obrâz, ubîje se, ne bîše || bîjâše || bîjâše lokâti* 'tko ga je tjerao da loče, nije trebao.'

⁸⁸ U nedostatku odgovarajućega znaka (" s potpisanom točkom), ovaj naglasak bilježimo znakom za zatvorenu duljinu (ô).

⁸⁹ Usp. *K:râvo špôrka!* (jača afektivnost nego ob. *krâvo špôrka*).

⁹⁰ Općenito, 'majka' je *mâti* (*mâtere* G, *mâjo* V). *Majka* je u stilskoj upotrebi i u često spominjanom imenu Bogorodice (*Mâjka Bôžja || Majka Bôžja*; vrlo rijetko, ob. stilski obilježeno: *Bôžja mâti*). Veoma česta "poštalicica" *Âjme, mâjko!*; *Mâjko môja mila, čâ si me rodîla! ča pâti san ti nêšřna rêkla*.

Primjeri u kojima su govornici namjerno pomaknuli akcent kako bi postigli snažan stilski efekt bili bi, istim redosljedom, sljedeći: *A baš za dēšpet nēt'u! pūši mi u gūjcu || guzicu!*; *Ni nōgo za srāmotu.*; *Srāmoto!*; (...) *I jā nū ōpalin po kiki [kobōtnicu ostīma]; Ma nēt'e ju dōma dopelāti, nōgo dōkle žīve – žīve.; Lōkali su ča su više mōgli.; Svē se ōkrije, prīja o pōsli!*; A: *Zdēri, vadurīno, nīsi odāvna kūsala!* B: *ēvala mi, iman ī pravo!*; *Mēni nē triba!* (još afektivnije: *nē treba*); *Vrāg ju zākoli!* (mlađi: *zākla*); A: *Rēka san mu 'kō su po mālu počali šušiti, nēka ne zalīva hi. [kumpīri]* B: A *přvo si ga ti nagnā nāt posā!* Mřš, *lāžlivče!*; *Lāžlivica jēna špōrka!*; *Mēne bolī [kāl] i ležūt'i, i hodēt'i, i na svāki mōdi – ne mōrin od štōke živīti. Ma kūpit'u māst, koliko gūsta – gūsta!*; *Čā te brīga, ča ōsta – ōsta.*⁹¹; *Neka krēpa ō žaja!*; A: *Jō, ča je zīma, pozēšt'u!* B: *Tāko, krēpaj!* *Pustī si da se ogān udūne posvē, sa džž!*; *Neka t'ika!*; *Zalūdu ti je, sūtra se jā kūpin t'a u grād, pā kī krēpa, kī rēšta!*; *Čā kī t'āpa (- t'āpa).*; *Ōstavi se mēne!*; *Prāsica jēna špōrka, nō je je ōbraz!*; *Znēmi to s pūta, da se ūbije kī, sačuvaj Bōže!*⁹²; A: *Da mu je žīgerica zgorīla aplamīnte.* B: *Nē biše lōkati!*

Izuzetno je zanimljiv primjer u kojem pratimo pomicanje i duljenje akcenta, uz zatvaranje sloga, a potom i promjenu tona (" > ^ > ~): *Prēviše su lōkali, mōj sīnko, lōkali! Zāto su se zgūbili. A čā t'e nāko za křnevāla da živē u kūt'ī?!* *A jādan je, a nā ('a eto')... ka ga je dopālo.*

Izuzetno su rijetke potvrde naglašavanja i naglasnice i klitike u stilske svrhe. To sljedećem primjeru daje "prizvuk" naricaljke (izgovorila ga je žena u času smetenosti, ne mogavši održati oganj): *Jō, ugasīt'e se!... Jādna tī san na svītu vōmu!* (usp. manje afektivno: *jādna ti san...*). Ostvarive su, naravno, i druge varijante, ovisno o rasponu čuvstvenih doživljaja.⁹³ S druge strane, mnoštvo je primjera stilski neutralnoga dvostrukog akcenta u višeslozicama.⁹⁴

⁹¹ Usp. u So: *Ča škāpula – škāpula* 'što se spasi - spasi' (usp. gl. p. r. *škapulā*).

⁹² Rijetko se čuje *sačūvaj Bōže*, ali bilo je starijih koji su tako redovito govorili (usp. čak i mlađi govore samostalan imp. *sačūvaj* (= starijem *škapulāj* /rom./). Ovo je očit primjer kako stilski obilježen akcent (*sačūvaj Bōže*) u frekventnim primjerima može potisnuti onaj neutralan (slabije izražajnosti), odnosno kako mogu zamijeniti uloge. Danas, pak, pojedinom govorniku u stilske svrhe može poslužiti upravo ovaj rjeđi oblik (*sačūvaj Bōže*). Usporedbe radi, govori se *pōdažgan* || (rij.) *podāžgan* 'napaljen (seksualno)', dok bi oganj bio (mada se rijetko koristi u tom kontekstu) *podāžgān*.

⁹³ Npr. moguća je realizacija (navodimo, po prilici, redom od najslabijega do najjačega stupnja stilske obilježenosti): 1. *Jādna san ti na (o)vōmu svītu!*; 2. *Jādna ti san na (o)vōmu svītu.*; 3. *Jādna ti san na svītu (o)vōmu.*; 4. *Jādna tī san na svītu ovōmu.*; 5. *Jādna tī san na svītu vōmu.*; 6. *Jādna tī san nā svītu (o)vōmu.* itd. Uz to je ostvarivo i (o)vin mjesto (o)vōmu, a snagu afektivnoga izričaja može potencirati i promjena tona (akut). U *jādna* se akcent može i blago produljiti.

⁹⁴ *Starije potvrde* u kojima se ostvaruje dvostruki akcent (no u nekima je moguće i ostvarivanje samo drugoga po redu): npr. *mūtīkāša*, *picizlāka*, *št'ētīvūn(īc)a* (šaljivo) 'osoba koja pravi štetu (obično djetetu)', *stēcikūt'a* (ob. se misli suprotno – rasipnik), *rās(p)ikūt'a*, *rōd'endān*, *sūtradān*, *čēra nōt'*, *prāvūnka*, *siguromīnti* '(za)sigurno' (rom.), *ābēn!* 'a baš!; kako da ne! (ovim se uzvikom izražava nevjerica i jedan ironijski odmak od riječi sugovornika)' (rom.), *ūrnebēsa* 'urnebēs' (informanti tvrde da je riječ stara!), *mēzoštājōn* 'prijelazno godišnje doba' (rom.), *mēzogōsvoja* 'polugospođa' (rom.) i dr.; *přkoviše*, *přkocēra* (samo ako želimo istaknuti *přko*; inače: *přkoviše*, *přkocēra*); brojevi: *dvīstō*, *čētrēstō*, *ōsanstō*, itd.; superlativi: *nājgōri*, *nājstarjī*; *nājzāda* 'na kraju', *nājvōlin*, *nājvolī bin...* (Ali: *deškomōdno* 'nēsesno, nezgodno, nezgrapno, neupotrebljivo', *aplamīnte* || *dekapōto* 'potpuno'); *Novije potvrde*: *vēlesājam*, *divokōza*, *sēkundālnō*, *jēdnostāvno* || *jēdnostāvno*, *māmentālno* || *māmentālno*, *tēkpařir*, *pōřilūk*, *pōlisēstra*, *pōlībrāt...* Često se dvočlani nazivi blagdana izgovaraju kao jedna riječ (*Sisvēti* / *Sisvēt* Gl, *Trī Krāļi* || *Trikrāļi* || *Trikrāļi* / *Tri(h)krāļov* Gl, *Vēli pēti* || *Velipēti* / *Velipēt* Gl).

Ovdje smo tek načeli problematiku koja je, nažalost, zanemarena u akcentologiji. Među našom golemom neobrađenom građom kriju se mnogi još zanimljiviji primjeri. Poseban je slučaj s akcentom u frazemima, izrekama⁹⁵, molitvama⁹⁶ i pjesmama⁹⁷, brojalicama, uspavankama i ostalim usmenoknjiževnim oblicima (ponešto o tome vidi i u Finka 1964; Špralja *uskoro*).

6. ZAKLJUČAK

Zaključno možemo reći da je današnji prozodijski sustav zaglavskoga govora ujedno i konzervativan i revolucionaran. Naime, neka su prozodijska obilježja, sinkronijski gledano, atipična s obzirom na stanje u čakavskim arhaičnim govorima. U potonjima je, naime, za razliku od novoštokavskih govora, osim kvantitete i iktusa, i intonacija razlikovna, a raspodjela akcenata apsolutno je slobodna.

S dijakronijskoga pak motrišta zaglavsko je stanje znak urušavanja naglasnih obrazaca iz praslavenskoga sustava, što se, s obzirom na stanje registrirano u konzervativnih, tumači utjecajem doseljenika novoštokavaca, prebjega pred Turcima u 16. ili 17. stoljeću. U govoru pak nekonzervativnih, izloženih sveprisutnom štokavskom utjecaju, taj proces ide još dalje. Uostalom, u njih je sve manje potvrda u kojima se provode specifična duljenja, dok se s druge strane, neke novoprimitivne izgovaraju sličnije hrvatskomu standardu (npr. *gūžva*, *nēma*; usp. stariji *gūžva*, *nēma* || *nīma*). To će u budućnosti najvjerojatnije rezultirati izjednačenjem sa štokavskim sustavom, što je samo po sebi dovoljan razlog da se sadašnje stanje detaljno opiše.

Nije dovoljno proučavati akcenatsko stanje u izoliranim riječima. Vidjeli smo koliko je akcent snažan kao izražajno sredstvo i kakve se sve značenjske i osjećajne nijanse ostvaruju variranjem iktusa i kvantitete. Akcent je upravo čudesan instrument u "rukama" izvornih govornika. Nažalost, kod mladih se većina tih izražajnih kvaliteta gubi. Sav ovaj mozaik detalja koji podastiremo pred istinoljubiva čitatelja u mlađih se naraštaja razbija i ostaju tek krhotine.

U suvremenoj lingvistici vlada mišljenje kako su promjene prirodne i kako ne treba "očajavati" nad njima, niti smatrati govor mlađe dobne skupine manje vrijednim (usp. npr. Kapović 2008a: 121). S tim se u načelu slažemo, no primjećujemo kako se dijalekt kao jezični fenomen tek odnedavno nalazi u okruženju bitno različitom od onoga u kakvom je ponikao, dakle, može se reći – "neprirodnom". Prekidom iskonske veze s tradicionalnim načinom života i vrijednostima prekida se i prirodni tijek razvoja govora, mjesne se posebnosti gube i u nj sve više prodiru elementi

⁹⁵ Npr. *Kād ne ōsta, nē biše ni dōsta!*; *Čā kī čīni, sēbi čīni; čā kī dēla, p̄da n̄ || p̄dā n̄ pāda!* (inače redovito *p̄dā n̄*); *Ki rīšt'a, t̄a i rōžiga!* 'tko riskira, profitira' (inače: *rīšt'ā*, *rožigā*); *Ki t'e kōsice gōjiti, da t'e sūzice rōniti!* (inače: *gōjiti*, *roniti*).

⁹⁶ Npr. O, *Isūse, Bōže mōj, j̄a te zōvin nā_pomōt', dā mi dūša nē gīne, dā mi tīlo pōčīne. O preslāvni svēti Ivāne, k̄āžite mi prāvi pūt svūd kūd_budin hoditi: nā ne vōde vrūlice, nāmo di je Mārīja, bjēle rūke ūmila; ūmij, Gōspe, rūčice, zā sve grīšne dūšice! Tākīmo se rāmena od Isūsa rānēna. Da je tīlo rānenō, ōd Boga je slāvleno, u rāju je mīlo i vēselo, a u pāklu trēselo (...).*

⁹⁷ Evo jednoga primjera akcentuacije u narodnoj pjesmi (napominjemo da se često teži otvorenijem izgovoru vokala, kao i u molitvama): *Čūvan ōfce nā_livādi sāma, nīkog nēma ōd_nāših čobāna, sāmo Rāde štō_kosi livāde i_on_lūbi dīvojčice || dīvojčice mlāde. I_lūbi Rāde trī dīvojke mlāde: Jē(d)nu lūbi pāsut' bile ōfce, drūgu lūbi sījūt'i čenīcu, trētū lūbi sādēt'i lozīcu. Pā se jūnak i okōristījo: Svāka ōfca pō_dva bila jānca, svāka lōza po kopānu grōzja, a plavīna po barīlo vīna.*

urbanoga govora (a obično i nadmoćnoga susjednog mjesnog govora) te se u biti više ne može govoriti o *izvornom* govoru.

Od izvora smo se udaljili unepovrat, to je neminovno. Virtualni svijet, nepojmljiv našim posljednjim pravim izvornim govornicima, stubokom izmjenjuje mentalni sklop mladih ljudi. Ako su riječi utjelovljene misli, ono što čovjeka čini čovjekom, a ovih nekoliko zadnjih naraštaja toliko slabo poznaje bogatu jezičnu baštinu svojih starih, možemo se zapitati ide li ovaj svijet k dehumanizaciji, robotizaciji ili čemu sličnom. Možda se kotač sudbine okrene u drugom smjeru i zaustavi izumiranje jezika. Vrijeme će pokazati, a na nama je da u danom času od zaborava otrgnemo barem ovo što imamo.

7. OGLED GOVORA⁹⁸

(...) **A:** *Spo_Karantûna svàka marèta ù_brod cùpala – svàkà!* ⁹⁹ *Ûnda govòri* ¹⁰⁰ *Matùra: "Jâ bi pojâ nâza!" A Gâbre govòri: "A nêt'eš, nè! Jèsi se učini?! Sâ t'emo i potonùti, ali Dôli* ¹⁰¹ *t'emo." B:* *E, i ùnda? A: T'apàla san jâ, nè_boj se* ¹⁰² *svàka marèta je blùskala vâ_me... Jâ san býla o fâce... ùnda govòri... B: Čà si bila od fâce? Pŕma... A: Od onê strâne* ¹⁰³ *dôkle je tûkla... – dôkle je marèta. Svàka je trùpila vâ_me kâ je u brôd dôšla! [smijeh] È, znâš čà mi je bilo... A u Sisvêtima je tò býlo, nèmiga... u lèti. I ùnda... govòri Maròt... (a Maròta su zrivàli da grê s nâmi dôli; ùnda su Maròta stâvili da zatêgne inbròji, i uz bâčvu se je... dôli se je vâvra uz bâčvu i dŕža imbròji – zatêgneni, od idra). I ùnda... govòri Maròt: "Ota_mâla je môgla i z ovê drùge [bânde] bâčve.. bâčve dôjti, da vâ_nu ne tûčê... môre." A jâ_govòr^m: 'Nêt'u se jâ mîcati, nêt!' ...Ka niko_dôba ta_bâčva nâ_nu strân poletila, lîpo bi me býla smêžila kâ zèbicu! ... (pŕma ¹⁰⁴... bâčva od dvânajst ¹⁰⁵ bari pûna živoga jâpna!). B: Ìme Isùsovo! A: Kàko je pàdalo jâpno u brôd, nàko (òno) se (je) gasilo va nîn môru – dâvilo, nîsi môga glâvu dôli potûliti! Eeee, nêznaš ¹⁰⁶... B: I, i, kàko si se škapulàla, da te ota_bâčva ni smêžila? A: A nisân se mākla. Nugo je tûklo...marèta... svê.. dô.. sèla u vâ_me, dôkle smo dôšli Dôli. Ûnda (me) je sùtradân Matùra dôša ¹⁰⁷ *na pûtu - ka me je nâša* ¹⁰⁸ – govòri: "J... Ostàla si živa?" A jâ_govòr^m: 'Aaa, viž da jesân!' "A ni jâ, ni mój brôd nîsmo_no nîka provàli, čà smo... čà smo sînot'a. Ni-ka-dà! Ni jâ ni mój brôd. Ûnda znân da nîsi ni ti." [smijeh] B: To je bilo u Sisvêtima, jê li? A: Ee-e... B: A zâč si hodila u Grâd? A: Bili smo u Grâdu, čà_jâ znân zâč ¹⁰⁹ smo hodili u Grâd... Bila je pokôjna mâtì i jâ, ...*

⁹⁸ Ovo je transkripcija isječka snimke u trajanju od 2 min i 24 s. Govornici su Danica Čuka (1926. – 2014.) (kratica: A:) i Robert Špralja (1992.) (kratica B:). Snimljeno 12. ožujka 2011. g.

⁹⁹ Nije ovo prava zanaglasna duljina, već je *a* malo dulje zbog stilskoga isticanja.

¹⁰⁰ U usporenom govoru (pri prisjećanju); obično je *govòri*.

¹⁰¹ *Dôli* – ovdje znači 'z *Grâda* (iz Zadra) *na škôl* (na otok)'.
¹⁰² Ponešto afektivnije od *ne_bøj se*.

¹⁰³ No inače češće registriramo *strâne*.

¹⁰⁴ *Pŕma* [*mèni mājloj*] 'prema mojoj veličini, u usporedbi s mojom veličinom.'

¹⁰⁵ *Dvânajst* (inače se češće čuje *dvânjst*).

¹⁰⁶ Otvoreni izgovor kao stilsko sredstvo. Inače je *nê znaš*.

¹⁰⁷ U nedostatku boljega znaka, *mukli* akcent bilježimo znakom kojim inače označavamo nenaglašenu duljinu. Vidi o tomu posljednji odlomak u 4. 1.

¹⁰⁸ Podcrtano je kako bi (po smislu) trebalo glasiti.

¹⁰⁹ Nejasno se čuje (ili: *čâ* ili *za čâ*).

*a Tal'jānci su bili. Kā je... dōšle*¹¹⁰ (smo) dōma, to Marija s Mātūn ubila prāšca i pēkli jelita vēčer za vičēru¹¹¹ dōkle¹¹² smo mi u Grādu b'jle... I... i Ānd'elka š nīma na vičēri. B: Nīma je dōbro bilo? A: A... Ni_nogo mēni!

LITERATURA

Boerio, Giuseppe. 1867. *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia: Reale tipografi adi Giovanni Cecchini edit. URL: <https://archive.org/details/dizionariodeldi00boergoog> (15. 1. 2016.).

Jernej, Branimir (ur.). 2005. *Talijansko-hrvatski, hrvatsko-talijanski: Dominović-Langenscheidtov univerzalni rječnik*. Zagreb: Naklada Nediljko Dominović.

Finka, Božidar. 1964. "Saljske dječje igre i običaji : (etnografsko-jezično-melografski prinos)". *Zbornik za narodni život i običaje* knj. 42. Zagreb: JAZU: 87–154.

Finka, Božidar. 1977. "Dugootočki čakavski govori". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4: 7–178.

Finka, Božidar. 1998. "Pogled na čakavski govor sela Zaglava". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhandela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 31–48.

Kapović, Mate. 2008a. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska (Biblioteka Theoria).

Kapović, Mate. 2008b. "Razvoj hrvatske akcentuacije". *Filologija* 51: 1–39. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/396609.001_039_Filologija_51_Kapovic.pdf (Posljednji pregled 16. 1. 2016.).

Kapović, Mate. 2010. "Naglasak o-osnova muškoga roda u hrvatskom – povijesni razvoj". *Filologija* 54: 51–109. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=77788 (Posljednji pregled 15. 1. 2016.).

Langston, Keith. 2015. *Čakavska prozodija. Naglasni sustavi čakavskih govora*. (S engleskoga prevela: Anita Peti-Stantić). Zagreb: Matica hrvatska.

Lisac, Josip. 1996. *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*. Zagreb: Matica hrvatska.

Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.

Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.

¹¹⁰ Vidi treću bilješku unatrag.

¹¹¹ "Zarez" ispod znaka ě nema nikakvo značenje, jednostavno nismo mogli pronaći znak bez toga "zareza."

¹¹² Vidi pretprošlu bilješku.

- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje: fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Runje, Petar. 1998. "O šestotoj godišnjici Zaglava". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 13–29.
- Skračić, Vladimir. 1996. *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*. Split: Književni krug; Zadar: Ogranak Matice hrvatske.
- Šimunović, Petar. 2009. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Špralja, Robert. 2010. *Suncazapad*. Zadar: Gimnazija Vladimira Nazora.
- Špralja, Robert. *uskoro*. "O prežicima starijega liturgijskog jezika i o vjerskom nazivlju u frazemima i izrekama na Dugom otoku". *Domaća rič* 12.
- Hrvatski jezični portal (HJP) : Rječnička baza*. <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (6. veljače 2016.).

PROSODY OF THE LOCAL DIALECT OF ZAGLAV ON DUGI OTOK

The paper is based on ten years of field research followed by description of prosodic features of the local dialect of Zaglav on Dugi Otok, which belongs to Middle Čakavian dialect. We were further motivated by omissions of previous researchers, as well as lightning-fast changes we are witnessing in the speech of younger generations. Therefore, the research was primarily oriented at older age group's speech, especially those speakers who satisfied dialectological criteria. However, middle and younger age group's speech was carefully researched, too, to determine the extent to which they preserved the typical Čakavian linguistic lines, i.e. what is the proportion of (Neo-Štokavian) innovations. The current situation was compared with the rest of Čakavian dialects of Dugi Otok. Principle is mainly synchronic and, if necessary, diachronic interpretations are given.

It was found that the speech of conservative speakers is characterized by keeping Čakavian elements, as well by some innovations, which are attributed to the influence of Neo-Štokavian immigrants somewhere in the 16th, 17th centuries. The latter applies in particular to limiting the realization of short falling accent on the final open syllables and on point of intonation concealment.

As it was expected, non-conservative ones show a stronger tendency of regressive moving accent (e.g. *o(d) tetê ti Mândê* 'of / from your aunt Mande' > *o(d) tète ti Mânde*), but a tendency of progressive moving, too (e.g. *učitelica* 'teacher' > *učitělīca*), especially from proclitics (e.g. *spôd mene* || *spöd mene* 'below me' > *ispod mène, nâ ne* (A pl.) 'on them' > *na nih*). Conservative ones show a stronger tendency of lengthening of the stressed vowels in old words (e.g. *črlěno* || *črvěno* 'red', *četire* 'four', *bêž neje* 'without her') and, on the other hand, shortening, mostly in new(er) words (e.g. *bäger* 'excavator', *klūpa* (= more frequently *bānak*) 'bench'). Unlike conservative speakers, non-conservative ones use prosodic means of expression very limited.

It can be said that the intertwining of archaic and innovative elements marks prosody of Zaglavian speech, newer accent system.

KEY WORDS: *Čakavian, Middle Čakavian dialect, prosody, archaisms, innovations, Zaglav*